

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ
FRANSIZ DİLİ KAFEDRASI

əlyazması hüququnda

NILUFƏR ASIF qızı AĞAYEVA

AZƏRBAYCANDA FRANSIZ DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ
MƏDƏNİYYƏTLƏR ARASI YANAŞMA

İxtisas:HSM-060103- XARİCİ DİLİN TƏDRİSİ METODİKASI VƏ
METODOLOGİYASI(fransız dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər A.H. Hənifəyev

BAKI 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	2-5
Fəsil 1.XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI	
ÜNSİYYƏTİN İNKİŞAFININ NƏZƏRİ ƏSASLARI	6-27
1.1 <i>Mədəniyyət anlayışına tarixi və müasir yanaşmalar.....</i>	<i>9-12</i>
1.2 <i>Mədəniyyət və sivilizasiya.....</i>	<i>13-16</i>
1.3 <i>Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası</i>	
<i>ünsiyyətin inkişafı texnologiyaları.....</i>	<i>17-21</i>
1.4 <i>Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası</i>	
<i>ünsiyyətin problemləri.....</i>	<i>22-27</i>
Fəsil 2. MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI YANAŞMANIN	
TƏDRİSİ.....	28-51
2.1 <i>Tədris vəsaitlərində mədəniyyətlər arası</i>	
<i>toqquşmanın təhlili.....</i>	<i>30-38</i>
2.2 <i>Fransız dilinin tədrisində dil ekstralingvistik</i>	
<i>fenomen kimi.....</i>	<i>39-42</i>
2.3 <i>Adət -ənənələr mədəniyyətin bir hissəsi kimi.....</i>	<i>43-46</i>
Fəsil 3. . MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI YANAŞMA. BÖHRAN VƏ	
PROBLEMLƏR.....	49-61
3.1 <i>Mədəni müxtəliflik.....</i>	<i>52-53</i>
3.2 <i>Mədəni şok.....</i>	<i>54-58</i>
3.3 <i>Mentalitet problemi.....</i>	<i>59-61</i>
NƏTİCƏ.....	65-68
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	69-71

Giriş

Məlum olduğu kimi tarixi inkişafın qanunauyğunluqlarını özündə əks etdirən dil insanlar arasında zəruri ünsiyyət vasitəsidir, amma ünsiyyət təkca danışqdan ibarət deyildir. Belə ki, xarici dilin tədrisinin məqsədi sadəcə danışq vərdişlərinə yiyələnmə və ünsiyyət qurmaq qabiliyyəti ilə məhdudlaşmır. Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın öyrənilməsi də önəmli rol oynayır.

Mövzunun aktualığı. Müasir dövrdə cəmiyyətin inkşafı ünsiyyət və informasiya ilə bağlıdır. Dünya iqtisadiyyatında dəyişikliklər , mədəni tələbatların artması xarici dilin tədrisində yeni inkşaf mərhələlərinin təkamül tapmasına səbəb olur . Bir neçə xarici dilin öyrənilməsi və mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədrisi ehtiyac kimi məktəb dərsləklərinə daxil edilmişdir.

Problemin öyrənilmə dərəcəsi. Mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədris edən müəllimlər digər mədəniyyətlərə, insan hüquqlarına hörmət edilməsini vacib hesab edərək, demokratik həyatı dəstəkləyən dəyərlərin qavranılması və əldə edilməsinə imkan yaradılmasında və bütün aspektləri və onların əldə edilməsi metodları ilə cəmiyyətdə həyat üçün vacib olan şəraitin inkşaf etdirilməsi və vasitələrin əldə edilməsi üçün gənclərə dəstək olunmasında və onlara rəhbərlik edilməsində məsuliyyət daşıyırlar. Xarici dilin öyrənilməsi öyrənənlərə fərdlərin streotipləşdirilməsindən yayınmağa, başqa mədəniyyətləri kəşf etməyə və başqalarına olan marağı və səmimiliyi inkşaf etdirməyə, müxtəlif sosial mənsubiyyəti və mədəniyyəti olan fərdlərə qarşılıqlı təsirin zəngin bir təcrübə olduğunu anlamağa kömək edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədris edilməsi tələbələrin həyatda fəal vətəndaşlar kimi hazırlanmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Tədqiqatın əsas məqsədi fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində mədəniyyətlərarası yanaşmaları, bu sahədə deyilən fikirləri təhlil etmək, müasir dövrdə bu məsələnin yetərincə həllinə təsir edən amilləri açıqlamaq, hər iki mədəniyyət arasındakı mühüm fərqləri müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazası.

Tədqiqatın nəzəri metodoloji əsasını ölkəmizdə fransız dilinin tədrisində mədəniyyətlər arasındakı yanaşmaya dair təhlil aparmaq üçün ali məktəblərdə tədris-metodiki vasitələr, hadisə və proseslərin dərk olunması məqsədi ilə tədqiq olunan nəzəri müddələrin, metod və vasitələrin məcmusu təşkil edir.

Dissertasiyanın yazılışında müxtəlif dil materiallarından istifadə edilmişdir. Dissertasiyanın elmi aparatında 45 adda ədəbiyyat, misal və nümunələrin seçimi üçün hər iki dildə olan mənbələrdən istifadə edilmişdir. Araşdırmalar zamanı aşağıdakı metod və üsullardan istifadə edilmişdir:

- təsviri metod
- müqayisəli (kontrastiv) metod
- təhlil metodu

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. Bu magistr dissertasiyasında Azərbaycanın təhsil sistemində fransız dilinin xarici dil kimi tədrisinin mədəniyyət sahəsində verilən tələbləri, onların reallaşması, tədris sahəsində mədəniyyətin məzmununu, hər iki mədəniyyətin müxtəlifliyi, o cümlədən ikinci mədəniyyətin qəbul edilməsi, mədəni şok kimi müasir həyatın əsasını təşkil edən problemlərin elmi və praktik baxımından tədqiqindən və onların müddələrindən bəhs edilir. Belə ki, xarici dilin tədrisinin funksiyası sadəcə danışmaq vərdişlərinə yiyələnmə ilə məhdudlaşmır. Apardığımız tədqiqat göstərir ki, mədəniyyət aspekti xarici dilin tədrisində aparıcı rol oynayır, çünki qeyd etdiyimiz kimi dil ünsiyyət vasitəsidir, amma bu ünsiyyət özü də təkcə danışmaqdan ibarət deyildir. Danışmaq vərdişlərinin aşılınması mütləq həmin dilin və mədəniyyətin tədrisinə söykənməlidir.

Tədqiqatın obyekt və predmeti.

Burada tədqiqat obyektimiz fransız dilinin tədrisində mədəniyyətlər arasındakı yanaşmadır. Tədqiqatın predmeti - mədəniyyətlər arasındakı yanaşmanın fransız dilinin tədrisində yeri və əhəmiyyətini təhlil edilməsi və onun məzmun və müəyyən xüsusiyyətlərini aşkar edərək təhsil mühitində öyrənilməsidir.

Tətqiqatın məqsədi, obyektı və predmetinə uyğun olaraq aşağıdakı tapşırıqlar əsas götürülür.

- 1- Xarici dilin tədrisinin mahiyyətini təşkil edən əsas komponentlərin öyrənilməsi
- 2- Mədəniyyətlər arasы yavaşmanın tədqiq inkişafının xarici dilin tədrisində öyrənilməsi
- 3- Mədəniyyətlər arasы yavaşmanın tədrisində müasir vəziyyəti və mahiyyətinin aşkar edilməsi

Verilən tapşırıqların həll edilməsi üçün aşağıdakı pedoqoji tətqiqatların metodlarından istifadə olunmalıdır.

- Xüsusi ədəbiyyatın öyrənilməsi və təhlili
- Xarici dilin tədrisində təcrübənin ümumiləşdirilməsi
- Tədris metodlarının aşkar edilməsi məqsədilə tələbələr və müəllimlərlə həm söhbət olmaq

Bütün bu sadalananlar tədris-metodiki komplektlər xarici dilin tədrisində mədəniyyətlər arasы yavaşmanın ideyalarına əsaslanır.

Tədqiqatın elmi və praktik əhəmiyyəti.

Bu tətqiqat işinin elmi əhəmiyyəti mədəniyyətlər arasы yavaşmanın xarici dildə tədrisinin nəzəri aspektlərinin inkişafına əsaslanır. Müasir təhsil sistemində mədəniyyətlər arasы yavaşmanı tədrisi problemi; ünsiyyət sistemində dil və mədəniyyətin əlaqəsi, şəxsiyyətin formalaşmasında dilin rolu, bu üç aspekt nəzəri aspekt hesab olunur.

Tətqiqat işinin praktik əhəmiyyəti xarici dilin tədrisində mədəniyyətlər arasы yavaşmanın təhsil sistemində təşkil olunması texnologiyasından ibarətdir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işinin bəzi müddəaları barədə Fransız dili kafedrasının iclaslarında hesabat şəklində müzakirələr edilmiş, işin əsas nəticələri haqda “Mədəni şok” və “Sivilizasiya və onun təsnifatı” adlı iki məqalə nəşr olunmuşdur.

Dissertasiyanın strukturu.

Təqdim olunan tədqiqat işi səhifədən, giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyatdan ibarətdir.

Girişdə mövzunun seçilməsi aktuallığı tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt və xidməti, dissertasiyanın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti göstərilmiş, müdafiyyəyə çıxarılan əsas müddəalar qeyd olunmuş, dissertasiyanın approbasiyası və strukturu barədə məlumat verilmişdir.

Dissertasiyanın “Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin inkişafının nəzəri əsasları” adlı birinci fəslə dörd yarım fəsildən ibarətdir. Bu fəsildə tədrisdə xarici dilin və mədəniyyətlərarası yanaşmanın sıx əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığı məsələsindən söhbət gedir. Xarici dili öyrənmək həm də həmin dildə danışan xalqın mədəni siyahısı və sosial həyatını geniş formada öyrənilməsinə şərh edir.

Həmçinin xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin inkişafının nəzəri əsasları, mədəniyyət anlayışına tarixi və müasir yanaşmalar, mədəniyyət və sivilizasiya, xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyət və bu ünsiyyətin inkişaf texnologiyaları barəsində fikirlər təhlil olunmuşdur.

Dissertasiyanın ikinci fəslə “Mədəniyyətlərarası yanaşmanın tədrisi” adlanır. Üç yarım fəsildən ibarət olan ikinci fəsil tədris vəsaitlərində mədəniyyətlərarası toqquşma, fransız dilinin tədrisində dil ekstralinqvistik fenomen kimi, dili öyrənilən ölkənin, onun xalqının mədəniyyəti, adət və ənənələrinin müqayisəli şəkildə öyrənmək məsələlərinin araşdırılmasına həsr olunub.

“Mədəniyyətlərarası yanaşma, Böhran və problemlər” adlanan 3-cü fəsil üç yarım fəsildən ibarətdir. Bu fəsil mədəni müxtəliflik, mədəni şok, mentalitet problemi kimi məsələlərin araşdırılmasına yönəlib.

Fəsil 1. Xarici dilin tədrisində mədəniyyətlər arası yanaşmanın inkişafının nəzəri əsasları

Tədrisdə xarici dilin və mədəniyyətlər arası yanaşmanın sıx əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığı çətin və uzun izahat tələb etməyəcək qədər aydındır. Xarici dildə keçirilən hər bir dərs mədəniyyətlər arası yanaşmaya təcrübə və mədəniyyətlərin kəsişməsi deməkdir, çünki hər bir xarici söz; bir xarici dünya və xarici mədəniyyəti əks etdirir, hər bir sözün arxasında milli şüuru əks etdirən təsəvvürlər durur. Müasir dövrdə yeni şərait ümumi metodologiya və xüsusi metod və xarici dillərin tədrisi üsulları həm də və radikal təftiş tələb edir.

Müasir dövrdə yaranmış şərait dünya birliyinə sürətli girişi, siyasətin dəyişikləri, iqtisadiyyat, mədəniyyət ideologiya dil və xalqların qarışdırma və yerdəyişməsi xarici dövlətlərin münasibətin dəyişilməsi, yeni ünsiyyət hədəfləri bütün bunlar xarici dilin tədrisində nəzəri və praktiki cəhətdən problem yaratmaya bilməz.

Mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədrisinin əsas prinsiplərini bu istiqamətlər üzrə formalaşdırmaq olar.

- Xarici dilin funksional şəkildə öyrənilməsi mədəniyyət, texnika, iqtisadiyyat, elm və s. kimi müxtəlif sahələrin cəmiyyət həyatında istifadə edilməsi
- Xarici dili tədris edən mütəxəssislərin praktiki və nəzəri təcrübələrinin ümumilləşdirilməsi.
- Xarici dili sinxron şəkildə öyrənmək və həmin dildə danışan xalqın siyasi, mədəni, sosial həyatını geniş formada öyrənmək
- İctimai münasibətlər quran mütəxəssislər və beynəlxalq mədəniyyətlər arası ünsiyyət üzrə mütəxəssislərin xarici dilin tədrisi üçün təlim modeli hazırlanması.

Hazırda xarici dil tədrisinin əsas məqsədi həmdə ünsiyyət qurmaqdır, təkə dilini öyrənmək deyil. Bu məsələ yalnız fundamental nəzəri baza əsasında

həllini tapa bilər. Belə bir bazanın yaradılması üçün vacib olan bir neçə nüans vardır.

1- filologiya üzrə nəzəri işlərin nəticələrini xarici dillərin tədrisində təcrübə kimi istifadə etmək.

2- Xarici dili tədris edən mütəxəssislərin praktik təcrübələrini ümumiləşdirmək və nəzəri baxımından tətbiq etmək.

Ölkəmizdə xarici dillərin ənənəvi tədrisi mətnlərin az oxunmasına gətirib çıxarmışdır.

Bununla belə dilşünasların ali məktəb səviyyəsində təlim bədii ədəbiyyat əsasında aparılır.

Tələbələrin fransız dili bilmək səviyyəsi onun müəllim ilə birbaşa əlaqəsi ilə müəyyən edilə bilməz. Ünsiyyət vasitəsi kimi xarici dili öyrənmək üçün real ünsiyyət mühiti yaratmaq, yaşadığımız həyatla tədris dili arasında əlaqə yaratmaq, tədris edilən dili aktiv şəkildə gündəlik həyatda istifadə etmək zəruridir.

Fransız dilini tədris edən müəllimlərin qarşısında duran əsas, perspektiv və heçdə asan olmayan vəzifələrdən biri tələbələrdə bacarıqların maksimum dərəcədə inkişafıdır. Bunun üçün xarici dili biliklərinin inkişafına yönəldilmiş yeni və əsaslı tədris metodları hazırlanmalıdır. Bununla tələbələr xarici dildə ünsiyyət qurma bacarığına sahib olmaqla yanaşı, həmin dili öyrəndikləri materiallar əsasında mənimsəyəcəklər.

Bununla belə bütünlükdə köhnə metodlardan imtina etmək və yeni metodlarla işləməkdə yanlış olardı. Köhnə sınaq olmuş faydalı təcrübədən keçmiş metodlar dilin tədrisində əvəzolunmaz hesab edilir. Müxtəlif millətlər və mədəniyyətlər arasında ünsiyyət vasitəsi olan xarici dillərin tədrisinin aktual probleminə çevrilən bu məsələnin həlli yalnız xarici dillərin dünya və xalqların mədəniyyəti ilə tam bir şəkildə öyrənilməlidir.

Tələbələrin təkcə xarici dili anlamaq deyil həmçinin şifahi və yazılı ünsiyyət qurmağı, sərbəst danışmağı öyrətmək çətin tapşırıqdır, nəzərə alsaqki, ünsiyyət sadəcə olaraq şifahi proses deyil, o zaman iş daha da mürəkkəbləşir.

Onun səmərəliliyi dil bilikləri ilə yanaşı, bir çox amillərdən asılıdır: ünsiyyət mədəniyyəti və onun şərtləri, qeyri-şifahi ifadə formaları (jest-mimika) və s.

Dil maneəsinin aradan qaldırılması müxtəlif mədəniyyət nümayəndələrinin səmərəli ünsiyyət qurması üçün kifayət deyil. Öncə mədəniyyətlər arasında olan səddi keçmək lazımdır.

Bu mövzuda aparılan tədqiqatlardan biri də İ.Markovinə məxsusdur. O belə hesab edir ki, mədəniyyətlər arası yanaşmada əsas problem yaradan

ünsürlərdən biri də mədəniyyətə məxsus milli spesifik komponentlərdir. “

Müxtəlif mədəniyyətə sahib olan insanların ünsiyyəti zamanı dil qarşılıqlı anlaşma yolunda yeganə maneə deyildir.

Mədəniyyətin müxtəlif komponentlərinin milli spesifik xüsusiyyətlərini mədəniyyətlər arası ünsiyyət prosesində çətinliklər törədə bilər.

Milli spesifik mənə daşıyan mədəniyyət komponentlərinə aşağıdakıları aid etmək olar.

- ənənələr (və ya mədəniyyətin stabil elementləri, ayinləri) və s.
- məişət mədəniyyəti (ənənələrlə sıx bağlı olduğuna görə bir çox hallarda

1.1 Mədəniyyət anlayışına tarixi və müasir yanaşmalar

«Mədəniyyət» anlayışının izahında ilk diqqət bu terminin çoxmənəlilik və çoxəhəmiyyətliyinə verilir. «Mədəniyyət» anlayışının tərfi yüzrlədir. Həmin anlayışın tərfi öncə bu terminin mənşəyi ilə bağlıdır.

«Mədəniyyət» anlayışının tədqiqi, onun həm elmi, həm də həyati, praktiki mahiyyətinin dəqiqləşdirilməsi bir sıra elmlərin- antropologiya, arxeologiya, etnologiya, dilçilik, psixologiya, tarix, fəlsəfə, mədəniyyət fəlsəfəsi, mədəniyyətin sosiologiyası və digər sahələrin öyrənilməsi ilə də çox sıx bağlıdır. Bu elm sahələrinin tədqiqatçılarının fikirlərini eyni məxrəcə gətirən amillərdən birini, məhz «mədəniyyət» anlayışının təyinatının eyni məzmununda izahı təşkil edir.

«Kultura» sözünə qədim romalılar özünəməxsus şəkildə tərif vermişlər. Digərlərindən fərqli olaraq onlar «kultura»ya insan fəaliyyətinin ümumiləşdirilmiş tərifini vermişlər. «Kultura»nı hər hansı bir obyektin insan tərəfindən dəyişdirilməsi, yenidən yaradılması kimi qəbul edirdilər. Bu mənada «kultura» anlayışını nəzəri termin kimi ədəbiyyata ilk dəfə b.e.ə. 45-ci ildə roma natiqi, ritorikanın görkəmli banisi, filosof Mark Tulli Siseron gətirmişdir. Onun «Tuskulan söhbətləri» əsərində bu anlayış məcazi mənada işlədilmişdir. Belə ki, Siserona görə, «kultura» insan zəkasının reallaşmasının özünəməxsus təzahürüdür. Kəndlilər torpağı becərüb, ona qulluq edib, məhsul yığdıqları kimi, insanlar da beyinlərini hərəkətə gətirərək, ruhunu təkmilləşdirərək əsil mədəniyyət yaradırlar. Məhz bu xüsusiyyətinə görə M.T.Siseronun məşhur ifadəsi belə səslənir: «Düşüncə mədəniyyəti-fəlsəfədir.» (8-8)

Qədim xalqlardan biri hesab edilən və Şərqi sivilizasiyasının aparıcı dirəklərindən olan çinlilər və hindlilər də «mədəniyyət» anlayışını öz fəlsəfi nəzəriyyə və təlimlərinə müvafiq mənalandırmışlar. Belə ki, qədim çinlilərdə bu söz «jen», Hindistanda «dharma» anlayışı ilə, türklərdə isə «kültür» formasında ifadə olunur. Çox qərībədir ki, mənşəcə soy kökü türk olan bizim xalqın dilində «kultura» anlayışı «mədəniyyət» sözü ilə ifadə olunaraq ərəb

dilindən götürüldü. Belə ki, ərəb dilində «mədinətun» anlayışı «şəhər» sözü ilə bağlıdır. Bu, xam vəziyyətində olanın insan əli ilə dəyişdirilməsi, təkmil formaya salınması mənasını verir. Bununla yanaşı, şəhər münasibətləri, şəhərin həyat tərzini səhra əhalisinin, bədəvilərin kobudluğuna, onların qaba həyat tərzinə qarşı istiqamətləndirilirdi. «Kultura», «mədəniyyət» anlayışlarının «şəhər» sözü ilə əlaqələndirilməsi digər tərəfdən antik polislə bağlı idi. Belə ki, polis – qədim sivilizasiyada tərəqqinin sinonimi kimi işlənərək şəhərin azad vətəndaşları kimi qəbul olunurdu. Onların əsas borcunu şəhərin qayda-qanunlarına tabe olmaq, onları qorumaq, xidməti işlərdə layiqincə qulluq etmək, xalq yığıncaqlarında yaxından iştirak təşkil edirdi. Belə şəhərlərdə mədəniyyət «tərbiyə», «kult» (sitayış ayin), «becərmə» mənalarını ifadə edirdi. Digər tərəfdən «kultura» ifadəsinin başqa etimoloji mənalarından birini şərəf, sitayış, kult təşkil etdiyindən onu, həm də «dini sitayış» anlamında qəbul etmək zəruridir. «Kultura» sözünün dinlə, dini sitayışla bağlılığına istinad edən bir çox müəlliflər, xüsusilə, müasir dinşünas alim A.Men belə hesab edir ki, hər bir mədəniyyətin tamamlanması üçün «inam» hissi və əqidəsi başlıca yer tutmalıdır. Bir çox müəlliflər isə, belə hesab edirdi ki, dini əqidəsi, inamı olmayanı mədəni hesab etmək düzgün deyil. «Mədəniyyət» sözünün təhlilində bu fikirlərin hansının düzgün olub-olmamasından asılı olmayaraq bir fikir diqqətə layiqdir ki, həmin anlayışın mahiyyətinin düzgün dərk edilməsində yuxarıda söylənilənlərin hər birinin özünəməxsus obyektiv qiyməti vardır.

İstər fəlsəfə tarixində, istərsə də digər humanitar elm sahələrində «mədəniyyət»lə bağlı problemlərə toxunan tədqiqatçılar bu hadisəni ictimai-tarixi proses kimi təhlil edərək onun mahiyyət və məzmununun dərin şərhini vermişlər. Məhz elə buna görədir ki, müasir kulturologiyada «kultura» və ya «mədəniyyət»in yüzlərlə tərfi məlumdur. Bu, hər şeydən əvvəl həmin fenomenin çoxhüdüdlüğü, çoxaspektliliyi ilə izah edilir.

«Mədəniyyət» anlayışının müasir anlamı ilk dəfə Almaniyada öz təsdiqini tapmışdır. Artıq XVIII əsrin axırlarında bu söz alman ədəbiyyatında iki

mənada – birincisi, bilik və peşələrin köməkliyi ilə təbiət üzərində hökmranlıq, ikincisi isə, şəxsiyyətin mənəvi zənginliyini bildirirdi. «Kultura» sözünün bu mənaları yavaş-yavaş bütün Avropa dillərinə daxil oldu.

Mədəniyyət fenomeninin müxtəlif aspektlərdən tədqiqi müasir kulturologiyada özünəməxsus yer tutan sahələrdən birinə çevrilmişdir. Bu tədqiqatları birləşdirən vahid amil onun tarixi proses kimi qəbul edilməsidir. Mədəniyyətin qeyri-biologiya təbiətə malik olması və irsən əldə edilmiş ictimai əxlaq vasitəsilə həyata keçirilməsi fikri ilə bu sahə üzrə məşğul olan bütün tədqiqatçılar razıdır. Ümumiyyətlə, mədəniyyəti ictimai- tarixi proses kimi tədqiq edən kulturoloqlar bu fenomenə müxtəlif aspektlərdən yanaşmışlar ki, bunları da aşağıdakı kimi təsnif etmək mümkündür:

Mədəniyyətə antropoloji mövqedən yanaşma bu fenomenin insan təbiətinin təzahürü kimi şərhini nəzərdə tutur.

Mədəniyyətə fəlsəfi-tarixi aspektdən yanaşma isə onun fəaliyyət prosesi kimi dərkinə nəzərdə tutur.

«Hərəkət», «fəaliyyət» reallığın, tarixin bilərəkdən dəyişdirilməsi kimi başa düşülür. Mədəniyyət haqqında daha geniş yayılmış təsəvvür insan fəaliyyətinin nəticəsi ideyasıdır. Bu ideyanı müxtəlif aspektdən şərh edənlər də var. Belə ki, bəzi tədqiqatçılar mədəniyyəti yalnız yaradıcı fəaliyyəti özündə əks etdirən fəaliyyət növü kimi dəyərləndirirsə, bir qisim tədqiqatçılar isə, reproduktiv fəaliyyəti də (yenidən hazırlama, üzünü çıxartma, təkrarlama) mədəni fəaliyyət kimi qiymətləndirir.

Mədəniyyət fenomeninə sosioloji yanaşma onun ictimai həyatın təşkili amili kimi başa düşülməsinə imkan yaradır. cəmiyyət mədəni dəyər və sərvətləri yaradır, onlar isə öz növbəsində həmin cəmiyyətin inkişafını müəyyənləşdirir; dil, inam, estetik zövq və tələbatlar, biliklər, peşəkarlıq, müxtəlif adət və ənənələr.

Bütün bu ənənəvi yanaşmalardan başqa mədəniyyətin öyrənilməsində aksioloji yanaşma da tədqiqatçılıqda mühüm mövqe tutur. Mədəniyyətə bu mövqedən yanaşma həmin fenomenə müəyyən dəyər və sərvətlərin kompleksi

kimi d rkini nəzərdə tutur. Mədəniyyətin strukturu və ona yanaşmada dəyərlərin rolu qiymətləndirici məqamlarına görə m st snalıq təşkil edir. Bunlar ideal təsəvvürləri ilə uyğunlaşdırılaraq insan həyatına məna verirlər. Beləliklə, mədəniyyəti aksioloji m vq d n dərk etmək bəşəriyyət tərəfindən məqsədyönlü yaradılmış, qorunmuş və inkişaf etdirilmış dəyər və sərvətlər toplusunun tanınması deməkdir. (8-9)

1.2 Mədəniyyət və sivilizasiya

Mədəniyyətlə bağlı olan anlayışlardan biri də «sivilizasiya»dır. Uzun illərdən bəri bir çox ölkələrdə “Sivilizasiya” sözü işlədilmişdir. Zaman keçdikcə bu məfhum haqda az çox bir anlayış formalaşdı, o daha çox istifadə olunur və başa düşülürdü. (31;30) Bu termin latın dilindəki «sivilis» sözündən götürülərək «vətəndaş», «mülk», «dövlət» mənalarını ifadə edir. XVIII əsrdə Avropada bu anlayışa davranış normaları, tərbiyə, nəzakət də daxil edildiyindən, indi də işlədilən “sivil insan” ifadəsi həmin mənayı saxlamaqdadır (41) . Dilimizdə bu termini çox vaxt «inkişaf», «tərəqqi» mənalarında işlədirik. Əlbəttə, «sivilizasiya» anlayışı özünün ilkin mənasında məhz bu məzmunu, yəni «tərəqqi»ni ifadə edir. Çox zaman bizə elə gəlir ki, «tərəqqi» yalnız müasiri olduğumuz bu günə aiddir. Amma əslində tarix boyu mədəniyyət və sivilizasiya anlayışları bir-birinə bağlı olmuşdur. Məsələn, qədim sivilizasiyalar haqqında şahidlik edən abidələr bunun bir daha canlı nümunəsidir.

“Sivilizasiya” dedikdə, bir tərəfdən, cəmiyyətin və mədəniyyətin inkişaf səviyyəsi, digər tərəfdən isə mədəni dəyərlərin (maddi və mənəvi) mənimsənilməsi səviyyəsi nəzərdə tutulur ki, bu da bütün ictimai həyatı və onun spesifikasiyasını göstərir. Şübhəsiz, müəyyən sivilizasiyadan söhbət gedərkən, sivilizasiyanı mədəniyyətdən fərqləndirən iki əlamət əsas hesab oluna bilər.

Sivilizasiyanın birinci əlaməti onun cəmiyyətin və mədəniyyətin inkişaf səviyyəsi kimi başa düşülməsi etnoqrafik, tarixi, sosioloji və fəlsəfi ədəbiyyatda geniş tədqiq olunmuşdur. Əslində elə bu əlamətin öyrənilməsi zamanı sivilizasiyanı çox vaxt mədəniyyətlə eyniləşdirirlər.

Sivilizasiyanın ikinci əlaməti-mədəniyyətin mənimsənilməsi üsulu elmi ədəbiyyatda çox az işlənmişdir... Bəşər tarixi bir daha göstərir ki, mədəniyyətin mənimsənilməsi üsulu necədirsə, sivilizasiya da elədir. Məsələn, təsadüfi deyildir ki, biz Qərb və Şərq sivilizasiyasını bir-birindən fərqləndiririk. (7;10)

Sivilizasiya sözünü ilk dəfə 1721-ci ildə ingilis alimi Toynbi işlədib. Fransada isə bu sözü ilk dəfə 1756-cı ildə Mirabo özünün “İnsanlar haqqında traktat” əsərində qeyd etmişdir. Lakin o bu anlayışı “sivilizasiya” deyil, “les societies”, yəni “cəmiyyətlər” deyə adlandırmışdır (34;15). Əslən alman olan fransız filosofu P.Holbak isə 1776-cı ildə sivilizasiya anlayışını günümüzdə işlətdiyimiz mənada işlətməmişdir (29-298).

Yaradıcı və qurucu prosesi ifadə edən mədəniyyət anlayışından fərqli olaraq, “sivilizasiya” bəşər tarixinin müxtəlif mərhələlərinə xas olan dağıdıcı və neqativ prosesləri də özündə dialektik şəkildə əks etdirən tarixi sosial-mədəni birlik anlamında işlənir.

Keçən minilliklərin sivilizasiya zirvələrinə aparan tikanlı yollar al qana boyandığı kimi, indiki sivil dünyada da zorakılıq, qəddarlıq və dağıntılar mövcuddur. Bununla belə, cəmiyyətin keyfiyyət vəziyyətini və daxilindəki mədəniyyətlərin tarixi inkişafındakı qeyri-bərabərliyi əks etdirən *sivilizasiya*, tərəqqi yolunda qabaqlama tendensiyalı hərəkəti ilə bəşəriyyətin mədəni inkişaf prosesinin bütövlüyünü sübut edir. XIX əsrin 20-30-cu illərində “sivilizasiya” anlayışı böyük tarixi hadisələr, xalqların tarixi nailiyyətləri, insan yaradıcılığının sintetik ifadəsi olaraq tətbiq edilirdi. Bu anlayışın yayılması və təsdiq edilməsi üçün fransız tarixçisi F.Qizo Avropa, Fransa və İngiltərə sivilizasiya tarixinə həsr edilmiş tədqiqatları mühüm rol oynamışdır. F.Qizo XIX əsrin əvvəllərində sivilizasiyanın etno-tarixi konsepsiyasını yaratmış və göstərməyə çalışmışdır ki, real həyatda insanların sosial-mədəni nailiyyətlərinin cəmi olan vahid ümumbəşəri sivilizasiyalarla yanaşı, ayrı-ayrı ölkə, region və xalqların etno-milli nailiyyətlərini əks etdirən lokal sivilizasiyalar da mövcuddur (42).

“Sivilizasiya” dedikdə, bir tərəfdən, cəmiyyətin və mədəniyyətin inkişaf səviyyəsi, digər tərəfdən isə maddi və mənəvi dəyərlərin mənimsənilməsi səviyyəsi nəzərdə tutulur ki, bu da bütün ictimai həyatı və onun spesifikasını göstərir (8;11).

Beləliklə sivilizasiya – müəyyən sosial genotipə malik olan, sosial stereotip kimi çıxış edən, dünya məkanında sabit yer tutan insanların sosial-tarixi və mədəni ümumiliyinə deyilir. Alimlər uzun müddət mədəniyyət və sivilizasiyanı bir-birindən fərqləndirməyə çalışıblar. XX əsrin əvvəllərində alman filosofu Osvald Şpenqler özünün məşhur “Avropanın qürubu” adlı əsərində bu iki anlayışı qarşılaşdırmışdır. O, sivilizasiyanı mədəniyyətin yüksək mərhələsi kimi təqdim etmişdir (18;21).

Sivilizasiya anlayışı :

1. Bəşəriyyətin inkişafında müəyyən tarixi pilləni ifadə edir;
2. Butün mədəniyyətlərin bütövlüyünün xarakteristikası və ümumbəşəri vəhdəti kimi istifadə olunur;
3. Sivilizasiya «maddi mədəniyyət» anlayışının sinonimi kimi işlədilir;
4. Tarixi prosesin vəhdəti xarakteristikası kimi nəzərdən keçirilir.

Əslində sivilizasiya, ilk növbədə insanların şüurunda, beynində olmalıdır.

Sivilizasiya inkişafın ən yüksək mərhələsi, eyni zamanda süqutun başlanğıcıdır.

Tarixi inkişaf prosesinə uyğun olaraq sivilizasiyaların da formaları mövcuddur: quldarlıq, feodalizm, kapitalizm və s.

İnkişafın bu tarixi dövrlərində sivilizasiya ilə mədəniyyət eyni addımlamış və vəhdət təşki edərək bir- birini tamamlamışdır. Sivilizasiya mədəniyyətin zəruri taleyidir.

Görkəmli alman filosofu və kulturoloqu O.Şpenqlerə görə mədəniyyət potensialın açılması, imkanların gerçəkləşməsidirsə, sivilizasiya mədəni varlığın

böhranı və sonudur. Yaxud, «Sivilizasiya mədəniyyətin qocalığıdır». Əgər bu ifadənin dərinədən təhlilinə diqqət yetirsək məntiqi bir cavab əldə edərək, insan müdrikliyə qocalıqda çatdığı kimi, mədəniyyət də sivilizasiyaya sonda çatır.

Görkəmli rus kulturoloqu N.A.Berdyayev isə yazır ki, hər bir mədəniyyətin sivilizasiyaya çatması labüddür. Bu, mədəniyyətin taleyidir. O, ölümlə nəticələnir.

Bəs mədəniyyət sivilizasiyadan nə ilə fərqlənir? Görkəmli kulturoloq N.A.Berdyayevin fikirincə mədəniyyət öz əsasına görə dini, sivilizasiya isə, dini deyildir. Mədəniyyətin kökü dini inamdan, ayindən gəlicə, sivilizasiyada dünyəvi, bəşəri güc daha mühüm amildir. Mədəniyyət milli, sivilizasiya isə beynəlmiləldir. «Sivilizasiya bəşəri bir şəhərdir».

Sivilizasiya haqqında fikirlərə L.Morqanın əsərlərində də rast gəlirik. O, bəşəriyyəti üç əsas mərhələyə bölməklə tarixi inkişafın sonuncu, üçüncü mərhələsini «barbarlıq», vəhşilikdən sonrakı tərəqqi kimi adlandırır ki, bu da sivilizasiyadır.(8;10)

Son illərdə, “sivilizasiyaların toqquşması” ideyası ortaya atılır. Bu ifadə müasir ictimai fikirdə ən çox S.Hantinqtonun “Sivilizasiyaların toqquşması” kitabından sonra aktuallaşmışdır. A.C.Toynbinin eyni adlı məqaləsində isə müxtəlif tarixi dövrlərdə lokal sivilizasiyaların əlaqəsindən, qarşılıqlı təsirindən və toqquşmalarından bəhs olunur. O, məsələn, xristianlığın yaranmasında və formalaşmasında mühüm rol olan yunan-roma və siryani sivilizasiyalarının toqquşmasından bəhs edir. Hətta “xristianlığı bu iki mədəniyyətin izdivacından” yaranmış hesab edir. Burada din sivilizasiyanın məhsulu kimi təqdim olunur.

S.Hantinqton isə sivilizasiyaları dinlərlə bağladığından, sivilizasiyalararası toqquşmanı dinlər arasındakı münasibətlə izah etməyə çalışır. O, ən çox islam və xristianlıq arasındakı fərqləri önə çəkir. Xüsusən, müsəlmanların daha sürətlə artmasını rəhbər tutaraq, bir növ islam təhlükəsindən bəhs edir. Hantinqton digər tərəfdən, milli kimlik, milli-etnik özünüdərk məsələlərini də sivilizasiya kontekstində təqdim edir (26).

Mədəniyyət və sivilizasiya anlayışlarını müxtəlif aspektlərdən tədqiq edənlərin hamısını bir nöqtəyə-nəzər birləşdirir ki, bu da bir neçə məqam ilə izah edilir. Bunlar ilk növbədə aşağıdakılardır: birincisi «sivilizasiya »anlayışı

«mədəniyyət anlayışına nisbətən daha genişdir. Belə ki, «mədəniyyət» anlayışı həm bir tayfa və ya birliyə, həm də miqyası olduqca geniş əraziyə aid ola bilər. Məsələn, «Azərbaycanlıların mədəniyyəti» və ya «Avropa sivilizasiyası» və s.; ikincisi, «mədəniyyət» özündə elmi-texniki tərəqqi ilə yanaşı, nəsillərdən ötürülən mənəvi - humanist varisliyi də əhatə edir, «sivilizasiya»da isə maddi-istehsal üstünlüyü daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir; üçüncüsü, «mədəniyyət» irqi və insan qruplarının milli-etnik xüsusiyyətləri ilə izah edilirsə, «sivilizasiya» daha ümuminsani, qlobal miqyası özündə əks etdirir. (8;10).

1.3 Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin inkişafı texnologiyaları

Xarici dillərin tədrisi probleminin yeni formada qarşıya qoyulduğu yeni şərtlərdə məlum oldu ki, kommunikasiyanın, müxtəlif milliyyətlərə məxsus insanlar arasında ünsiyyətin tədrisi kursunun radikal yüksəldilməsi və bu boşluğun doldurulmasının radikal şərtləri kommunikasiya qabiliyyətlərinin inkişafında sosiomədəni komponent rolunun genişləndirilməsindən və dərinləşdirilməsindən ibarətdir.

E. Sepirin sözlərinə görə, "hər bir mədəni sistem və ictimai davranışın hər bir amili aşkar və ya gizli şəkildə kommunikasiyanı nəzərdə tutur. (14; 46)

Beləliklə, söhbət artıq dili təmsil edənlərin dünyasının daha dərinə bütöv şəkildə öyrənilməsinin, sözün geniş etnoqrafik mənasında onların mədəniyyətinin, həyat təzlərinin, milli xarakterlərinin, mentalitetlərinin və s. öyrənilməsinin zəruriliyindən gedir, çünki nitqdə sözlərin real istifadəsi, real nitqin yaranması əhəmiyyətli dərəcədə həmin dildə danışan kollektivinin sosial və mədəni həyatına yiyələnməklə müəyyən edilir.

"Dil bizim həyat tərzimizi xarakterizə edən sosial varisi olduğumuz praktik bacarıq və ideyalarsız mövcud deyil ". Milli strukturların əsasında sosiomədəni strukturlar durur.

Sözlərin mənaları və qrammatik qaydalar ünsiyyət vasitəsi kimi dildən aktiv istifadə etmək üçün kifayət deyildir. Öyrənilən dilin dünyasını mümkün qədər dərinə bilmək lazımdır.

Başqa sözlə desək, sözlərin mənalarından və qrammatik qaydalardan başqa onun nə vaxt, necə, kimə, kimin yanında, harada deyildiyini/yazıldığını; həmin mənənin/anlayışın, predmetin öyrənilən dilin real dünyasında necə yaşadığının bilmək lazımdır.

Sosiolinqvistika dilçiliyin dil təzahürlərinin və dil vahidlərinin sosial amillərdən: bir tərəfdən kommunikasiya şərtlərindən (vaxt, yer, iştirakçılar, məqsədlər və s.), digər tərəfdən danışan kollektivin adət, ənənələrindən, ictimai və mədəni həyatının xüsusiyyətlərindən asılılığını öyrənən bölməsidir.

Linqvoölkəşünaslıq sosiolinqvistikanın xarici dilin öyrənilməsinin həmin dildə danışan insanların ictimai və mədəni həyatlarının öyrənilməsi ilə ifadə formasının məcmusu kimi birləşdirilməsinin zəruriliyi ideyasını inkişaf etdirən didaktik analoqudur.(12;25)

Rusiyada linqvoölkəşünaslığın ataları sayılan Y. M. Vereşaqin və V. Q. Kostomarov dillərin tədrisinin bu vacib aspektini aşağıdakı şəkildə ifadə etmişdir: "İki milli mədəniyyət heç vaxt tam surətdə üst-üstə düşmür. Bu ondan irəli gəlir ki, onların hər biri milli və beynəlxalq elementlərdən ibarət olur. (12;30)

Mədəniyyətləri müqayisə edilən hər cütlük üçün üst-üstə düşən (beynəlxalq) və fərqlənən (milli) vahidlərin məcmusu müxtəlif olacaqdır... Buna görə də təəccüblü deyil ki, vaxt və enerji sərf edərək yalnız müəyyən qədər dil təzahürlərinin ifadə planını deyil, eyni zamanda məzmun planını da mənimsəmək, yəni dil öyrənənlərin şüurda onların doğma mədəniyyətlərində və doğma dillərində analoqu olmayan yeni predmetlər və təzahürlər haqqında anlayışlar yaratmaq lazım gəlir. Beləliklə, söhbət dilin tədrisində ölkəşünaslıq elementlərinin əlavə edilməsindən gedir, bu ümumi ölkəşünaslıq ilə müqayisədə fərqli keyfiyyətə malikdir. Biz tədris prosesində dil və milli mədəniyyət sferasından olan məlumatların birləşdirilməsindən danışdığımız üçün bu tədris işinin linqvoölkəşünaslığın tədrisi adlandırmaq təklif edilir".

Öyrənilən dilin dünyası bir fənn kimi xarici dillərin tədrisi ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır, dildən kənar faktların məcmusunun, yəni dil strukturlarının və vahidlərinin əsasını təşkil edən və onları əks etdirən sosiomədəni struktur və vahidlərin öyrənilməsinə yönəldilmişdir (özündən əvvəlki iki əvvəl anlayışdan fərqli olaraq).

Başqa sözlə desək, "öyrənilən dilin dünyası" elminin əsasında öz əksini dünyanın dil mənzərəsində tapmış dünyanın sosiomədəni mənzərəsinin tədqiqi dayanır.

Dilin məxsus olduğu insanları əhatə edən aləmin mənzərəsi, öz əksini yalnız dildə tapmır, o, dili və həmin dildə danışanları formalaşdırır, nitqdən

istifadə xüsusiyyətlərini müəyyən edir. Məhz bu səbəbdən də öyrənilən dilin dünyası haqqında bilgiyə malik olmadan dili ünsiyyət vasitəsi kimi öyrənmək mümkün deyil. Ondan daxil kimi, saxlama və mədəniyyəti ötürmə üsulu kimi, yəni ölü dil kimi istifadə etmək olar.

Bu konflikt müxtəlif səviyyələrdə özünü göstərir. Onun öyrənilməsi çox vacibdir, xüsusilə də bu çətinliklər həm kommunikasiya iştirakçılarına, həm də xarici dillərin tədrisi prosesinin iştirakçılarına — müəllim və şagirdə məlum deyilsə. O, özünü ən çox leksikada göstərir, çünki məhz dilin bu hissəsi leksik məna vasitəsilə dildən kənar reallığın real dünyasına bilavasitə çıxışa malikdir.

Doğma dildəki sözə ekvivalent olan yeni xarici sözü gördükdə ondan istifadə edərkən çox ehtiyatlı olmaq lazımdır: sözün arxasında anlayış, anlayışın arxasında isə predmet və ya dünya reallığının təzahürü dayanır, bu isə başqa ölkənin - xarici, yad, özgə ölkənin dünyasıdır. İstifadə sözünə diqqət yetirin: məhz nitqin yaranması prosesində, yəni dildən aktiv istifadə bacarıqlarının (danışma, yazma) reallaşdırılması zaman mədəni baryer, mədəni komponent problemi, öyrənilən dilin dünyası haqqında mədəni fon biliklərinin olmaması xüsusilə olaraq kəskin şəkildə qarşıda dayanır. Həqiqətən, yalnız kiminsə tərəfindən yaradılmış mətndəki sözləri bilmək, mənasını başa düşmək deyil, insanın özünün mətni yarada bilməsi üçün təkcə sözün mənasını deyil, həmin dilin şifahi ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edildiyi dünyada sözün arxasında nələrin dayandığı haqqında, predmet-anlayış haqqında, onun funksiyaları haqqında mümkün qədər çox bilmək vacibdir.

Belə bir bəyanat vermək ki, müəyyən gizli xüsusiyyətlər və müvafiq olaraq bir dil səviyyəsində görünməyən gizli çətinliklər yalnız ən azı iki dil və iki mədəniyyət üzrə biliklərə yiyələnmə səviyyəsində açılır (mədəniyyətin zirvəsindən yeni uzaq məsafələr və üfüqlər kimi) - bir mühüm praktik nəticə çıxarmağa imkan verir: öz ana dilini xarici dil kimi tədris edən və tələbələrinin doğma dilini bilməyən dil daşıyıcıları nə bu gizli çətinlikləri, nə

də bu gizli xüsusiyyətləri görmürlər. Sürpriz də bundadır. Sürpriz xarici dili tədris edən xarici müəllimlərin dilin daşıyıcıları olan müəllimlərdən üstünlüyündən ibarətdir.

Dillərin və mədəniyyətlərin bütün ayrılımları onların müqayisəsi edilməsi zaman aydınlaşır. Lakin dünyanın dil mənzərəsi səviyyəsində bu fərqlər görünür və müxtəlif dillərdəki sözlər əldə edici olaraq ekvivalent görünür. Bu, xarici dillərin tədrisi təcrübəsində böyük çətinliklər yaradır. Bir daha qeyd edək ki, bütün bu problemlər yalnız ən azı iki dilin - xarici və doğma dilin (müvafiq olaraq, mədəniyyətlərin) müqayisəli öyrənilməsi zaman aşkarlanır. Beləliklə, onlar xarici dillərin tədrisi təcrübəsində sualıtı daş təsiri bağışlayırlar ki, tələbələrin doğma dilini və nitq yaratmanın və kommunikasiyanın gizli çətinliklərini bilməyən dil daşıyıcısı olan xarici dil müəllimləri onları görmək iqtidarında olurlar.

Kommunikasiyanı ümumiyyətlə, əlavə də xarici dildə çətinləşdirən əsas iki səbəbə nəzər salmaq. Hər bir dilin hər bir sözü özünün yalnız bu dilə məxsus birləşmə ehtiyatına malikdir. Başqa sözlə desək, o, bəzi sözlərlə "dostluq edir" və birləşir, bəzi sözlərlə isə "dostluq etmir" və birləşmir. Nə üçün *qələbəni* yalnız *qazanmaq*, *məğlubiyyətə* isə *uğramaq* demək lazımdır. Nə üçün fransız dilindəki "je ne suis pas libre" (vaxtım yoxdur) mənasını verən *cümlə* azərbaycan dili nöqtəyi nəzərindən "*mən azad deyiləm*" səslənir. Nə üçün azərbaycan dilindəki *tünd çay*, fransız dilində "qara çay" (*the noir*), kimi səslənir.

Cavab birdir: hər sözün özünün leksik-frazeoloji birləşməsi və ya valentliyi vardır. O, konkret dildə konkret sözə məxsus olması baxımından millidir (universal deyil). Bu spesifikasiya yalnız dillərin müqayisəsi zaman aşkar edilir, eyni ilə doğma mədəniyyətin yad mədəniyyətlə toqquşduğu zaman ortaya çıxdığı kimi. Buna görə də dil daşıyıcıları xarici dili öyrənənlərin bu əsas problemlərini görmürlər: onların ağına belə gəlmir ki, hansısa bir dildə çay güclü ola bilər, komplimenti isə ödəyə bilərlər.

Məhz bu səbəbdən də xarici dili öyrənərkən sözləri ayrılıqda

mənalarına görə əzbərləmək deyil, onları təbii olaraq həmin dil üçün xas olan birləşmənin tərkibində öyrənmək lazımdır.

Mədəniyyətlə bağlı bütün məsələlərin aktuallığı hal-hazırda görünməmiş vüsət almışdır. Müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinin öyrənilməsinə böyük maraq, fəlsəfə və filologiya tarixinin bir küncündə acınacaqlı vəziyyətdə qalmış kulturologiyanın ön plana çəkilməsi; kulturologiya üzrə namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsi üçün ixtisaslaşdırılmış elmi şuralarının yaradılması; mədəniyyət dialoqları və xüsusən də konfliktləri mövzusunda nəşrlərin axını; mədəniyyət problemlərinin tədqiqatçıları birləşdirənlər cəmiyyətlərin, assosiasiyaların yaradılması; mədəniyyət məsələləri üzrə sayısız-hesabsız konfranslar, simpoziumlar konqreslər; humanitar istiqamətli mütəxəssislərin hazırlanmasının tədris planına, hətta orta məktəb proqramlarına kulturologiya və antropologiya əlavə edilməsi; nəhayət, S.Xantinqtonun üçüncü dünya müharibəsi haqqında mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların müharibəsi kimi məşhur öncədən görməsi — bütün bunlar mədəniyyət problemlərinə marağın bomba kimi partlamasının sübutudur.

Beləliklə, mədəniyyət qiymətindən fərdi qiymətə keçid. Göründüyü kimi bu keçidin effekti özünü mədəniyyət qiymətinin insanın özünün hər hansı fərdi xüsusiyyətləri, köklənmələri prizmasından proyeksiyanmasında göstərir. Hesab edilir ki, ünsiyyətdə psixoloji adlandırılan bu baryer nisbətən çətin aşılabiləndir, çünki insanların hamısında bu "şifrləmə" və "deşifrləmə" mexanizmi fərqlidir və bir çox səbəblərdən asılıdır.

Beləliklə, xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın inkişafı probleminə baxdıqdan sonra, biz dil kommunikasiyası probleminə sosiolinqvistik hadisə (təzahür) kimi baxılmasına keçirik.

1.4 Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin problemləri

Tədrisdə mədəniyyətlər arasındakı yanaşmanın sosiolinqviistik aspektində nəzərə almaq lazımdır. Linqvoölkəşünaslığın linqviistik aspekti linqvoölkəşünaslıq istiqaməti kontekstində dil kommunikasiyasının sosial və mədəni asılılığının linqviistik tədqiqatlarının mərkəzi istiqamətlərindən biridir.

Linqvoölkəşünaslığı ölkənin mədəniyyətinin dil ilə paralel öyrənilməsi kimi təyin etmək olar. Linqvoölkəşünaslığın predmeti mədəniyyət, onun öyrənilən dildə necə ifadə edilməsidir.

Bu istiqamət bir tərəfdən dil və mədəniyyətin əlaqəsi haqqında həll edilən problemin təsiri altında formalaşmış, digər tərəfdən isə onun yaranması yalnız pragmatik ilkin şərtlərlə - xarici dilin tədrisinə ünsiyyət vasitəsi kimi yanaşma, dilin onun mənsub olduğu ölkənin mədəniyyəti ilə sıx əlaqəsində öyrənilməsinin zəruriliyi ilə şərtləndirilib.

Dilin sosial və mədəni şərtliliyinin öyrənilməsinin bu istiqamətini təmsil edən nümayəndələr öz diqqətlərini sözün mənasının tədqiqinə yönəldirlər. Onlar buna əsaslanırlar ki, söz hər şeydən əvvəl bu və ya digər həyat reallığının işarəsidir və buna görə də onun semantikasındakı bilavasitə mədəniyyəti əks etdirən bəzi "ekstralinqviistik" məzmunları tapmaq və ayırmaq olar. Beləliklə, leksik vahidlərin dildən kənar gerçəkliklə əlaqəsi məhz məna vasitəsilə həyata keçirilir.(21;12)

N.Q. Komlov linqviistikaya mənanın mədəni-tarixi komponenti anlayışını daxil edən ilk rus linqviistidir. (20;65-68) O, belə bir fikir söyləmişdir ki, predmeti və ya müəyyən sosial mühit gerçəkliyinin təzahürünü əks etdirən söz yalnız onu ifadə etmir, həm də bu sözlə assosiasiya edilən müəyyən qədər fon yaradır. Buna görə sözün semantikasındakı məhz sözün mövcud olduğu həmin sosial fonu müəyyən edən komponentlər olmalıdır.

“Sözün daxili məzmunun” mövcudluğunu, yəni sözün-işarənin özündən başqa daha nələrisə ifadə etdiyi faktını etiraf etməklə biz mədəni

komponentin mövcudluğunu - dilin semantikasının fərdin mədəni mühitindən asılılığını da etiraf etməliyik”.

Sözlərin mədəni komponentinin öyrənilməsi xarici dilə müvəffəqiyyətlə yiyələnmənin vacib şərtidir, lakin o, öz növbəsində, sosial gerçəkliklərə uyğun gələn mədəni-tarixi mənalарının daha geniş çevrəsinə daxil olur, sosial gerçəklikləri mənimsəmək isə dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadənin vacib şərtidir. Məsələn, O.S.Axmanova qeyd edir ki, istənilən kommunikatив aktın reallaşdırılmasının vacib şərti “danışanların və qulaq asanların dil ünsiyyətinin əsası olan realıqları qarşılıqlı surətdə bilməsidir”. Reallıqları bilmə linqvistikada "fon bilikləri" adını almışdır.(10;63)

Onun düzgün olaraq qeyd etdiyi kimi "orta avropa mədəniyyəti nöqtəyi nəzərdən “yumurta”, “mərhum” və “çörək” kimi tamamilə fərqli predmetlərin işarəsi üçün yerli dildə istifadə edilən sözün mənası real olaraq yalnız həmin mədəniyyət sahəsində bu predmetlərin xarici linqvistikası ilə tanış olmuş insanlar üçün açılacaq və onlar biləcəkdir ki, yumurtaşəkilli forma yalnız çörəyə deyil, həm də dəfn vaxtı ölülərin bədənində də verilə bilər."

Y.M.Vereşaqin və V.Q.Kostomarov öz elmi işlərində fon biliklərinə linqvoölkəşünaslığın əsas obyektini kimi baxırlar. (12;45) Yerli linqvoölkəşünaslığın müstəqil elm kimi təşəkkül tapması bu görkəmli alimlərin adı ilə bağlıdır ki, mənim nöqtəyi-nəzərimdən onu yalnız linqvodidaktikanın bir hissəsi hesab etmək doğru olmazdı. Əlbəttə, inkar etmək olmaz ki, linqvoölkəşünaslığın bütün nailiyyətləri xarici dillərin tədrisi metodikasının qarşıya qoyulan məqsəd və məsələlərinə cavab verir və hal-hazırda geniş tətbiq olunur. Lakin biz bu faktı qiymətləndirməyə bilmərik ki, linqvoölkəşünaslığın nəzəri bünövrəsini qoyaraq Y.M.Vereşaqin və V.Q.Kostomarov elə geniş sahəsi olan problemə toxundular ki, hal-hazırda müxtəlif elm sahələrində fəaliyyət göstərən alimlər – linqvistlər, psixoloqlar, psixolinqvistlər, sosioloqlar, sosiolinqvistlər onun üzərində işləyirlər.

Beləliklə, V.Q.Tomaxinanın fikrincə linqvoölkəşünaslığın əsas obyektini müəyyən dil və etnik birliklərin üzvlərinin malik olduqları fon bilikləridir,

buna görə də bu elmdə həll olunan problemlər sosiolingvistika məsələlərini qismən ödəyir.

Ye.M.Vereşaqin və V.Q.Kostomarov fon biliklərinin mövcudluğunun obyektivliyini elmi cəhətdən əsaslandırın ilk alimlər idilər, onlar leksik semantikanın yığım funksiyasını aşkarladılar, dilin kumulyativ funksiyasının tərkibini (məzmununu) açdılar ki, buna əsasən dil vahidləri insan tərəfindən dərk edilmişin sosial gerçəklik bilgilərinin (biliklərinin) anbarını ifadə edir. (13;37)

Onların xidməti ondan ibarətdir ki, onlar fon biliklərinin lingvistik təbiətini açdılar. Onlar bir çox misalların timsalında göstərdilər ki, sözün semantikasi bir leksik anlayışla tükənmir.

Linqvoölkəşünaslıqda bir çox həll olunmamış məsələlər vardır, onların çoxu problemlə xarakter daşıyır. Onların çətinliyi və çoxaspektliliyi onlara tam cavab verməyə, müəyyən fikir çıxarmağa imkan vermir. Yəqin ki, bu səbəbdən də müəlliflərin fikirlərində müəyyən qədər ziddiyyətlər müşahidə olunur.

Dildən aktiv istifadə bacarıqlarının — yazmağın və danışmağın, yəni iki və daha artıq dil səviyyəsində insanın özünün nitq yaratmasının öyrədilməsində ən çətin problemlər nitqdə sözlərin leksik uyğunluğundakı boşluqlar və müvafiq olaraq, kommunikativ sintaksisin leksikoqrafiyaları və digərləridir. (11;120)

Buna görə də Azərbaycanda xarici dillərin tədrisi doğma dil və mədəniyyətlə müqayisə edilməyə əsaslandırılmış və beləliklə də, sosiolingvistika ilə sıx bağlı olmalıdır. Bu xarici dillərin, xarici dil kimi fransız dilinin tədrisinin optimallaşdırılmasının və inkişafının ən vacib şərtidir.

T.D.Tomaxin(25;35-37) fon biliklərinin müəyyən dərəcələnməsini təklif edərək göstərdi ki, ölkəşünaslığın əsas obyekt müəyyən etnik və dil birliklərinə məxsus milli mədəniyyət ilə bağlı biliklərdir. Müəllif fon biliklərinin sistemli təqdim edilməsini mümkün hesab etmir, çünki onlar məsələn, elmi sahələri ilə müqayisə edildikdə iyerarxiyaya prinsipi ilə

qaydaya salına bilmirlər, təəssüratların parlaqlığına görə yadda qalırlar və işlədilir.

Y.M.Vereşaqın və V.Q.Kostomarov bu problemə bir qədər fərqli şəkildə yanaşdılar. Onlar sözün semantik hissəsinin məzmununu (tərkibini) ekzoterik (xarici) və ezoterik (daxili) hissələrə ayırmaqla onu müəyyən şəkildə təsnif etdilər və göstərdilər ki, sözün leksik fonunun semantizasiyası zaman məhz ekzoterik hissə təsvir oluna bilər, ezoterik hissə isə sözün leksik fonuna daxil olsa da daha çox onun semantikasından kənar qalır.

Linqvoölkəşünaslığın ümumnəzəri və metodik aspektlərini işləyərək Y.M.Vereşaqın və V.Q.Kostomarov tədris leksikoqrafiyasının inkişafının yeni perspektivlərini kəşf etdilər. Onlar göstərdilər ki, "sözün leksik fonunun semantizasiyasını tematik qrupun üzvü kimi aparmaq məqsədəuyğundur, çünki belə yanaşmada sözlər həmcins məcmularda çıxış edirlər və öz qarşıqoymaları və uyğunluqları ilə yadda qalırlar".(13;53)

Yuxarıda göstərilənlər son iki onillikdə dilin sosial şərtiliyinin öyrənilməsində müəyyən irəliləyişlərin olduğuna dəlalət edir. Əgər əvvəllər linqvist-alimlərin dilin sosial mahiyyəti iddiaları daha çox deklarativ xarakter daşıyırdısa, indi aparılan tədqiqatların konkret istiqaməti göstərilir.

Kolleksiya və informativlik dil işarələrinin kommunikativ – kumulyativ funksiyası ilə yanaşı vacib funksiyalarının əsasında dayanan mühüm xassələridir. Dil bu funksiyada nəsilər arasındakı əlaqələndirici bənd kimi çıxış edir, dildən kənar kollektiv təcrübənin ötürülməsi vasitəsi və "anbar" və xidmət göstərir.

Kummulyativ funksiya özünü leksika sahəsində daha aşkar göstərir, çünki məhz, o, predmetlərlə və ətraf gerçəklik (həqiqət) təzahürləri ilə bilavasitə bağlıdır. Leksik sistem daha çox maddi dünya təzahürləri (hadisələri), sosial amillər ilə şərtləndirilib.

Hər şeydən əvvəl, leksikada müəyyən bir xalqın əsas fəaliyyəti ilə şərtləndirilən sosial təcrübənin fraqmentləri əks olunur. Bu və ya digər leksik vahidlərin mövcudluğu praktik tələbatlarla (ehtiyaclarla) izah olunur.

Məsələn, Çukotkada yaşayanlar qarın ona yaxın adını bilirlər ki, bu adlar müxtəlif vəziyyətlərinə uyğun gəlir. Eskimoslar isə qarın 100-ə yaxın çalarını fərqləndirirlər. Ərəblər müxtəlif at cinslərinin çoxsaylı adlarından istifadə edirlər. Liberiya tayfalarının qaradərili nümayəndələri düyünün müxtəlif növlərini ayırırlar ki, onların da hər birinin öz adı olur.

Müxtəlif xalqlarda rəngin işarələnmə ənənəsi də fərqlidir. Məsələn, bəzi afrika tayfalarının nümayəndələri yalnız üç rəng fərqləndirirlər. Navaho dilində də bu miqdarda rəng adı mövcuddur, bununla yanaşı qara rəngin işarəsi üçün iki söz vardır: qaranlığın qara rəngi və kömürün qara rəngi.

Müxtəlif dillərdə hətta rənglərin adı belə özünəməxsus və simvolik olur. Məsələn, rus dilində boz rəng adilik və yeknəsəkliklə assosiasiya edilir. Rus dilində «серые будни» (“boz günlər”) ifadəsi maraqlı keçməyən günlər haqqında işlədilir və ya «Такая серость!» (“çox bozdur”) darfikirli insanların emosional qiymətləndirilməsi zaman istifadə olunur. İngiltərədə isə boz rəng alicənablıq, zəriflik rəngidir, yəni tamamilə başqa konnotasiyaya malikdir.

Fransız dilində ağ rəng kralın rəngi, Şərqdə isə matəm rəngidir. Hətta eyni fiziki şey üçün ona hansı sivilizasiya çərçivəsindən baxılmağından asılı olaraq tamamilə müxtəlif semantik təsvirlər münasib ola bilər. Buna görə də Leontevin "milli mənaların" mövcudluğu haqqındakı iddiası ədalətlidir. “İnkər etmək olmaz ki, iki müxtəlif dildə iki xalqın mədəniyyətində eyni predmeti ifadə edən və tərcümə ekvivalenti olan iki söz istər-istəməz bir-birinin eyni olmayan məzmunlarla (tərkiblərlə) əlaqələnir ki, bu da dil işarələrinin “milli mənaları” haqqında danışmağa imkan verir.”(23;56)

Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası kommunikasiya problemi üzrə yerli və xarici mütəxəssislərin işlərini öyrənərək, biz aşağıdakı qənaətə gəldik:

1. Mədəniyyətlərarası kommunikasiya problemi və xarici dillərin tədrisi metodikası arasındakı münasibət (əlaqə) nəzəriyyə və təcrübə arasındakı münasibət (əlaqə) deyil. Mədəniyyətlərarası kommunikasiya insanın xarici dildə ünsiyyət qabiliyyətinin mexanizmlərinin və onların formalaşma

üsullarının fəaliyyətlərinə aid ümumi qanunauyğunluqları ifadə edir. Metodika mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın məzmunlu-texnoloji aspektlərindən istifadə edir və onları konkret tədris-metodik komplekslərdə reallaşdırır.

2. Xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın araşdırılmış əsas prinsipləri aşağıdakı müddəalarla izah edilə bilər:
- dilləri onların cəmiyyətin müxtəlif həyat sferalarında istifadəsinə görə, funksional öyrənmək;
 - mütəxəssislər tərəfindən xarici dillərin tədrisinin böyük praktik və nəzəri təcrübəsini ümumiləşdirmək;
 - ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə mütəxəssis xarici dil müəllimlərinin hazırlanması modelini hazırlamaq;
 - dillər həmin dillərdə danışan xalqların dünyası və mədəniyyəti ilə ayrılmaz vəhdətdə öyrənilməlidir;
 - öz ana dilini xarici dil kimi tədris edən və şagirdlərin (tələbələrin) doğma dilini bilməyən dil daşıyıcıları nə gizli xüsusiyyətləri, nə də nə gizli çətinlikləri görmürlər;

Biz xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın inkişafı problemini araşdırdıq. Bu bizə yerli və xarici məktəblərdəki mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın inkişafının müasir vəziyyəti və mahiyyəti əsasında xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın inkişafı texnologiyasını ortaya çıxarmağa imkan verir.

Fəsil 2. Mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədrisi

Dünyanın əksər ərazilərində mədəni normalar həmin ölkənin sosial vəziyyətinə və ya gəlir səviyyəsinə görə dəyişir. Yaşadığımız dövrdə fərqli mədəniyyətə mənsub olan insanlar bir-birilə ünsiyyət qurur, bir-birlərinin hərəkətlərini, tərbiyə və davranışlarını qəbul edir və anlayırlar. Çox mədəniyyətli (multicultural) qrupların cəmiyyətdə getdikcə artması bu sahədə olan mütəxəssislərin daima qarşılaşdığı haldır. Buna görə də tələbələrin mədəni fərqləri öyrənmələri, bu sahədə geniş maariflənmələri vacibdir (35;8).

Təhsildə mədəniyyətlər arası yanaşmadan danışarkən onun banisi Robl de Melendezin bu haqda olan bir sıra nəzəriyyələrinə toxunmamaq mümkün deyil. Fransız dilinin tədrisində mədəniyyətlər arası yanaşmanın beş başlıca xüsusiyyəti vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

mədəniyyət, etnosentrizm, mədəni relativizm (relativizm- bütün biliklərin nisbi olduğuna görə varlığın obyektiv sürətdə dərk oluna bilməsini inkar edən idealist fəlsəfi nəzəriyyə) eynilik və müxtəliflik.

Mədəniyyət ictimai və bəşəri elmlər içərisində bu gün mühüm yer tutan antropoloji yaradıcılıq məhsuludur. Bu məfhum tədrisdə mədəniyyətlər arası yanaşmanın mərkəzində yer alır. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, mədəniyyət fenomen hesab edilə bilər (27;13).

Əgər müəllim tədris etdiyi xarici dilin istifadə edildiyi ölkədə yaşamayıbsa və ya ölkəni tərk etməyə heç bir səbəbi olmayıbsa o necə sözü gedən xarici dili, mədəniyyətlər arası yanaşmanı tədris edə bilər?- bu sual mədəniyyətlər arası yanaşmanı tədris edən müəllimləri düşündürən suallardan biri və bəlkədə birincisidir.

Bu sualın cavabı odur ki, mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədrisində başlıca məqsəd yalnızca dili öyrənilən ölkə haqqında bütün məlumatların tələblərə ötürülməsi deyil.. Müəllim ayrı-ayrı mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələrinin fəaliyyət mexanizmini tələbələrə başa düşməyə kömək etməli, sosial şəxsiyyətin bu sahədə olan bütün əlaqələri tamamladığını öyrətməli,

tələbələrini ünsiyyət qurduqları insanlar haqqında daha artıq məlumatlara öyrənməyə yönəltməlidir. Çünki bəzən elə hallar olurki, bir çox fərqli mədəniyyət bir xarici dil ilə əlaqələndirilir. Bu o halda baş verir ki, məsələn, fransız dili bir çox ölkənin birinci dilidir. Müvafiq olaraq müəllim tədris etdiyi xarici dilin tanındığı ölkələr haqqında məlumata sahib ola bilməz. Bu ölkələr hər biri fərqli dəyərlərə, fərqli inanclara, fərqli əxlaqa bir sözlə fərqli mədəniyyətə sahibdirlər (30;16).

İkinci dili və ya mədəniyyəti öyrənən tələbə öz ana dilinə və mədəniyyətinə olan bacarığını itirmir. Bununla belə ikinci dil və mədəniyyət üzrə yenidən əldə edilmiş bacarıqlar da tam müstəqil olmur, tələbə artıq ikidilli olur və iki mədəniyyəti mənimsəmiş olur. Bu xüsusiyyət fərdi zəngin və mürəkkəb şəxsiyyət kimi formalaşmağa və digər xarici dilləri öyrənmək bacarığını inkişaf etdirməyə imkan verir (31;40).

2.1 Tədris vəsaitlərində mədəniyyətlər arasındakı toqquşmanın təhlili

Fransız dilinin tədrisində mədəniyyətlər arasındakı yanaşmanı tələbələrə tədris edərkən ilk növbədə hər iki ölkənin simvolu olan bayraqları təhlil etmək lazımdır. Əslində sadəcə görünəndə də bayraq - bir ölkəni, təşkilatı, quruluşu və ya birliyi işarələyən, əsasən parçadan olan, dövlət rəmzi olub, müharibələr, inqilablar, nümayişlər zamanı öndə, insanların başı üzərində aparılan, müxtəlif rəsmi təşkilatların binalarının qarşısında dirəyə asılan və həmin təşkilatı təmsil edən, vətən uğrunda şəhid olanların qəbirləri üzərinə salınan dövlət atributudur. Bayrağın üzərindəki hər rəng və simvol bir özəl mənə daşıyır. Azərbaycan bayrağında olduğu kimi Fransız bayrağında da üç rəng mövcuddur. Azərbaycan bayrağında mavi türkçülüyn, qırmızı-müasirliyin, yaşıl isə islamın rəngidir.

Fransız bayrağında isə qırmızı və göy rənglər Parisi, ağ rəng kralı simvolizə edən rəng hesab edilir. Baxmayaraq ki, hər iki bayraqda oxşar rənglər var, bununla belə mənaları bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənir. Bununla da biz mədəniyyətlər arasındakı toqquşmanın şahidi oluruq.

Onuda qeyd etmək lazımdır ki, xarici dilin təhsilinə yönəldilmiş bir çox metodiki vəsaitlər mövcuddur. Onların içərisində mədəniyyətlər arasındakı yanaşmaya aid olan bir neçə seçmələr verilmişdir. Buna misal olaraq “campus” dərslərini vermək olar, hansı ki çox aydın bir şəkildə bizim mövzuya aid məsələləri əks etdirir.

Ölkəmizdə Fransız dilinin tədrisinə mədəniyyətlər arasındakı yanaşmaya dair təhlil aparmaq üçün ali məktəblərdə tədris-metodiki vasitə olan “campus” dan da nümunələr vermək olar. Belə ki, burada birgə yaşama haqqında bir mövzu verilmişdir. Söhbət hər hansı tədris müəssisəsində təhsil alan tələbələrin ev kirayələyib birgə yaşamasından gedir.(33;54). Ölkəmizdə də ev kirayələyib yaşayan tələbələr kifayət qədərdir. Lakin burada iki mədəniyyət arasında ziddiyyət təşkil edən məsələ odur ki, Fransada ev seçimi edərkən qonşuların qadın və ya kişi olmasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Azərbaycanda isə bu məsələyə dair fikirlər birmənalıdır, yəni qızlar qızlarla, oğlanlar oğlanlarla

birgə ev kirayə tutmalıdır. Bu həm mentalitet faktorundan, həm də dinimizin islam dini olmasından qaynaqlanır. Mədəniyyətlər arası toqquşma bu mövzudada öz əksini tapmışdır.

Mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədqiq edilməsinə dair bariz nümunələrdən biridə “A la decouverte de la France” dərslində geniş yer almışdır. Hər fəsilin sonunda mədəniyyətlər arası yanaşmaya aid “interculturel” adlı paraqraflar yer alır. Burada Azərbaycan və Fransaya aid tarixi ,mədəni ictimai və.s.sahələrdən olan mövzular verilmişdir və hər mövzunun sonunda hər iki ölkə müqayisə olunmuşdur. Bu mövzulardan biri Parisin bağlarına, xiyabanlarına və parklarına həsr olunmuşdur. Bunlardan ən məşhurları Baqatel parkı,”Palais de Royal , Lüksemburq bağıdır, hansiki böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Üslub cəhətdən əsasən klassik üslubda salınan bu bağlar kral tərəfindən yaradılsa da, cəmiyyət üçün tamamilə açıqdır. Ölkəmizdə müvafiq olaraq Botanika bağı, Nəbatət bağı,Göygöl qoruğu və.s misal göstərmək olar hansı ki, mənzərəsi Fransanın bağlarından heçdə geri qalmır.

Mədəniyyətlər arası yanaşmaya dair digər müqaisəli mövzu idman mövzusunda. Bu paraqrafda söhbət Fransanın sayılıb seçilən və gənclərin ideali olan idmançılardan, Fransada gənclərin üstünlük verdikləri idman növlərindən gedir. Müasir dövrdə Fransada gənclərin üstünlük verdikləri idman növlərindən kanoe., tennis,dağ velosipedi xizək və s. misal göstərmək olar.Fransada ümumiyyətlə velosiped sürmək cəmiyyətdə həyat tərzinin bir hissəsidir. Sadə vətəndaşlar da gündəlik həyatda avtomobildən daha çox velosipedə üstünlük verirlər.Demək olar ki, müasir dövrdə fransız futbolçusu Zinəddin Zidan bütün dünyada məşhurdur.Ondan başqa Julyen Absalon (velosiped) Pol-Anri Matye(tennis) Mari Kler (cüdo) Fransada gənclərin azərkeşlik etdikləri idmançılardandır.Mətnin sonunda isə tələbələrdən hər iki ölkənin müqayisə olunan habelə Azərbaycan və Fransız idman olunması tələb olunur. (5;38)

Azərbaycanda xüsusilə son dövrlərdə idman sahəsində xeyli uğurlara imza atmışdır. Elə təkcə 2015-ci ildə keçirilən olimpiya oyunları bunu deməyə əsas verir.

Burada mövzu idman olsa da, məqsəd tələbələrin dil imkanlarından istifadə edərək müqayisəli şəkildə mövzunu təhlil etməkdir. Beləliklə xarici dil tədrisinə mədəniyyətlər arasındakı yanaşmanın şahidi oluruq.

Həmin dərslərdə Albuseqor və Şahzadə jantənin əfsanəsi mədəniyyətlər arasındakı yanaşmanın təhlili baxımından maraqlıdır. Əfsanə Şahzadəyə aşiq olmuş və təsadüfən onu öldürərək əjdahaya çevrilən bir gəncdən bəhs edir. Əfsanəyə görə o insan cildinə düşmək üçün Şahzadənin gözlərində daha mavi bir göl tapmalıdır. Bu göl Fransada Anesi adlanan ərazidə yerləşir. Əfsanədə elə bu Anesi gölündən sanki su içən əjdahaya bənzər qayalıq haqqındadır. (5;27)

Bu əfsanəyə uyğun olaraq Azərbaycanın Siyəzən bölgəsində yerləşən, “Beşbarmaq dağı” nı misal çəkmək olar. Qədim karvan yolu üzərində qorxunc bir tərzdə uzadılmış daş əli xatırladan qayanın qeyri-adi cizgiləri yolçuları uzaqdan valeh edir. Bu dağın "Beşbarmaq" adlanması da bununla bağlıdır. Bu dağ ilə çoxlu rəvayətlər və əfsanələr bağlıdır. Rəvayətə görə peyğəmbər Xıdırzində burada olmuşdur.

Həmin tədris vəsaitində “Cib xərci” mövzusu təhlil baxımında maraqlıdır. Burada Fransada və Azərbaycanda valideynlərin uşaqlara maddi cəhətdən təmin etməsi, uşaqların aylıq büdcələrinin tərtib edilməsindən, uşaqların pul qazanmağından söhbət gedir. Azərbaycanda məktəbli uşaqların büdcələri əsasən valideynlərin aylıq və ya gündəlik verdikləri puldan ibarət olur. Hər hansı bir peşə sahibi olana qədər əksər hallarda övlad valideyn hamiyətində olur. Fransada isə valideynlər öz uşaqlarının büdcəsini artıq 6-7 yaşından tərtib edirlər. Büdcənin miqdarı təbii ki valideynin gəlirindən asılıdır. Lakin fransızlar orta hesabla 20 kifayət olduğunu düşünürlər. Azərbaycandan fərqli olaraq Fransada uşaqlar 18 yaşından sonra sərbəst olurlar və valideyn himayəsindən tamamilə çıxırlar. Cib xərcini

qazanmaq üçün əksər uşaqlar erkən yaşlarından işləyirlər. Burada biz mədəniyyətlər arasındakı toqquşmanın şahidi oluruq. (5;106)

Tədrisdə mədəniyyətlər arasındakı yanaşmadan danışarkən təhsil sistemi haqqında bilmək də vacibdir. Bu dərslərdə yer almış təhsil mövzusu həm Fransa həm də Azərbaycan üçün aktual mövzudur. Fransada ilk məktəb Şarlöman tərəfindən onun hakimiyyət illərində (768-814) yaranmışdır. Tanınmış alimlər burada dərs deyirdilər. Təhsil haqqı yüksək olduğundan burada yalnız varlıların övladları təhsil alırdılar.

Fransada təhsil 6 yaşdan 16 yaşa kimi məcburidir. Məktəbəqədər uşaq müəssisələri 3 yaşından 6 yaşına kimi uşaqları qəbul edir. Fransada məktəbəqədər təhsil icbari olmasa da, faktiki olaraq 3-6 yaşında olan bütün uşaqlar uşaq müəssisələrinə gedirlər. Fransada qəbul edilmiş orta təhsil sistemi özlüyündə 3 qrupa ayrılır.

- İbtidai məktəb, kollec və lisey. İbtidai təhsil və kollec məcburi xarakter daşıyır.
- Fransada ibtidai məktəbdə oxuyan şagirdlərə evə tapşırıq verilmir. Burada da mədəniyyətlər arasındakı toqquşmanın şahidi oluruq. İbtidai təhsil almaq bütün şagirdlər kolleclərdə oxuya bilirlər. Kollecdə təhsil hər biri 2 il olmaqla 2 dövrə bölünür.
- *müşahidə dövrü
- İstiqamətləndirici dövr
- Müşahidə dövrünə 6 və 5 –ci siniflər daxildir.
- Azərbaycan ilə müqayisədə Fransada siniflərin sıralanması əks istiqamətdə aparılır (6,5,4,3). Bu dövrdə tədris prosesi orta təhsilin baza elementlərini təqdim etməklə, ibtidai təhsili tamamlayır. Bundan sonra uşaqlar kollecə daxil olur bərabər tədris proqramı üzrə dərs keçib və mütləq şəkildə müəyyən olunmuş xarici dillərdən birini öyrənirlər.

İstiqamətləndirici dövrə ümumi təhsilin IV və III sinifləri, eləcə də texniki təmayüllü kolleclərin IV və III sinifləri daxildir. Bu mərhələdə uşaqlar ikinci xarici dili öyrənməyə başlayır və əlavə olaraq latın, yunan və ya digər

dilləri seçə bilirlər. III sinfin sonunda şagirdlər imtahan verir və kolleci bitirmələri haqda şəhadətnamə alırlar.

Bir sıra kolleclərdə xüsusi dərs rejimi mövcuddur. Kollecdə təhsil aldıqları müddət ərzində idman və ya incəsənətin bir növü ilə intensiv şəkildə məşğul olmaq istəyən şagirdlər üçün uyğunlaşdırılmış dərs cədvəli üzrə siniflər təşkil edilir (təmayüllü kolleclər kimi). Xarici dilin dərinədən öyrənilməsi, bir neçə fənnin xarici dildə tədris edildiyi beynəlxalq kolleclər və ya Avropa kollecləri də fəaliyyət göstərir.

Kollecin III sinfindən sonra şagirdlər təhsillərini ya peşə (2 illik), ya da ümumtəhsil liseylərində (3 illik) davam etdirə bilirlər.

Ümumtəhsil liseyi 3 il ərzində bakalavriat diplomu almaq üçün buraxılış imtahanına hazırlayır. Liseydəki siniflər "ikinci», "birinci" sinif və "Terminal" adlanır. Birinci sinif bakalavriat dərəcəsinin müxtəlif növlərinə aparən çoxlu sayda istiqamətlərə - filyellərə malikdir. Birinci sinifdən sonra şagirdlər fransız dilindən verdikləri sınaq imtahanında əldə etdikləri qiymətlər bakalavriat dərəcəsi imtahanında nəzərə alınır. "Terminal", yaxud liseyin sonuncu sinfi bakalavriat imtahanının verilməsi ilə başa çatır.

Fransızların qısaca "Bac" adlandırdıqları orta təhsil haqqında bu diplom böyük əhəmiyyətə malikdir (Azərbaycanda verilən ali təhsilin bakalavr diplomundan fərqlənir). Bu diplom məzunlara imtahansız universitetə qəbul olmaq imkanı verir.

Fransanın ali təhsil sistemi olduqca çevik və rəngarəngdir. Təhsil müəssisələri bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Dövlət tərəfindən qəbul edilmiş müvafiq sənədlərə baxmayaraq, hər bir universitetin və ali məktəbin bir çox özünəməxsus xüsusiyyəti var.

Dövlət universitetləri nüfuzuna görə daha yüksək qiymətləndirilir

Hazırda Fransada "Üçüncü Minilliyin Universiteti" (U3M) adlanan yeni ali təhsilin inkişafı planı tətbiq edilir. Sözügedən plan ali təhsil üçün prioritetləri müəyyən edir və inkişafın əsas istiqamətlərini göstərir. Bu istiqamətdə qarşıya qoyulmuş əsas hədəflər:

* ali təhsil müəssisələri arasında əməkdaşlığın şəbəkə sistemində təşkili;

* ali təhsil müəssisələrinin əməkdaşlığa açıqlığının və beynəlxalq mobilliyin dəstəklənməsi;

* yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı;

* elmi tədqiqatların səmərəliliyinin artırılması.

Fransada universitetlərlə yanaşı, müxtəlif profilli ali məktəblər də (Grandes Ecoles) mövcuddur. Bu məktəblərə xüsusiləşdirilmiş hazırlıq kursları (ikiillik təhsil) keçdikdən sonra, yaxud olduqca çətin müsabiqələr nəticəsində qəbul olmaq mümkündür. Bu ali məktəblər özünəməxsusluğu ilə fərqlənir və yüksək səviyyəli idarəetmə kadrlarının hazırlanmasında onlar əhəmiyyətli rola malikdirlər.

Azərbaycan Respublikasında isə ümumi orta məktəb təhsili üç pillədən - ibtidai, ümumi orta və tam orta təhsildən ibarətdir və ümumi orta məktəb təhsili altı yaşdan başlanır. Ümumi orta məktəb təhsili müvafiq təhsil proqramları (kurrikulumları) əsasında həyata keçirilir. Ölkədə ümumi orta məktəb təhsili əsasən ümumtəhsil məktəblərində, xüsusi təmayüllü təhsil müəssisələrində, gimnaziya, lisey, ilk və orta peşə-ixtisas məktəblərində, habelə kollec və ali təhsil müəssisələrinin nəzdində yaradılan məktəblərdə həyata keçirilir.

İbtidai təhsil

İbtidai təhsilin məqsədi uşaqlarda oxumaq, yazmaq və hesablama qabiliyyəti yaratmaq, onlarda insan, cəmiyyət və təbiət haqqında ilkin həyati biliklər, məntiqi təfəkkür elementləri, estetik, bədii zövq və digər xüsusiyyətləri formalaşdırmaqdan ibarətdir. İbtidai təhsil müvafiq təhsil proqramına (kurrikulumuna) əsasən həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasında ibtidai təhsil altı yaşdan başlayır və birinci-dördüncü sinifləri əhatə edir.

Ümumi orta təhsil

Ümumi orta təhsil beşinci-doqquzuncu sinifləri əhatə edir. Azərbaycan

Respublikasında ümumi orta təhsil icbaridir. Ümumi orta təhsil pilləsində yekun qiymətləndirmə aparılır və təhsili başa vuran şagirdlərə müvafiq dövlət sənədi - şəhadətnamə verilir. Ümumi orta təhsil haqqında sənəd təhsilin növbəti pillədə davam etdirilməsi üçün əsas sayılır.

Tam orta təhsil

Tam orta təhsil pilləsində şagirdlərin istedad və qabiliyyətinin reallaşdırılması, onların müstəqil həyata və peşəseçməyə hazırlanması, fəal vətəndaş mövqeyinin formalaşdırılması, milli və ümumbəşəri dəyərlərə, insan hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşması və tolerantlığı, xarici dillərdən birində, yaxud bir neçəsində ünsiyyət saxlaması və s. təmin olunur. Tam orta təhsil ümumi orta məktəb təhsilinin hər üç pilləsini əhatə edən təhsil proqramlarının (kurrikulumların) tam mənimsənilməsini nəzərdə tutur. Tam orta təhsil pilləsində təhsilin təmayülləşməsi (humanitar, texniki, təbiət və digər) təmin olunur.

Tam orta təhsil ümumi orta məktəb təhsilinin sonuncu pilləsi olaraq onuncu - on birinci sinifləri əhatə edir və bu pillədə təhsilalanların biliyinin qiymətləndirilməsinin yekun dövlət attestasiyası həyata keçirilir.

Attestasiyanın nəticəsinə görə məzunlara müvafiq qaydada dövlət nümunəli sənəd - attestat verilir. Tam orta təhsil haqqında sənəd təhsilin növbəti pillədə davam etdirilməsi üçün əsas sayılır.

İlk və orta peşə-ixtisas təhsili

İlk peşə-ixtisas təhsili ümumi orta təhsil bazasında cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, müxtəlif sənət və kütləvi peşələr üzrə ixtisaslı işçi kadrlar hazırlığını təmin edir. İlk peşə-ixtisas təhsili mülkiyyət formasından asılı olmayaraq peşə-ixtisas təhsil müəssisələrində, ayrı-ayrı təşkilat, müəssisə, əmək birjaları, məşğulluq idarələri və s. qurumların təhsil strukturlarında həyata keçirilir və məzunlara müvafiq istiqamətlər üzrə ilk peşə dərəcələrinin verilməsi ilə başa çatır.

İlk peşə-ixtisas təhsili müvafiq təhsil proqramları (kurrikulumları) əsasında təşkil olunur. İlk peşə-ixtisas məktəblərini ümumi orta təhsil bazasında

bitirənlərə ixtisas sertifikatları ilə yanaşı tam orta təhsil haqqında müvafiq dövlət sənədi - attestat verilir.

Orta peşə-ixtisas təhsili ümumi orta məktəb təhsili bazasından cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, istehsal və xidmət sahələri üçün müxtəlif ixtisaslar üzrə orta təhsilli mütəxəssis hazırlığını təmin edir. Ümumi orta təhsil bazasından orta peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə daxil olanlar həm də tam orta təhsil alırlar. Orta peşə-ixtisas təhsili haqqında sənəd ali təhsil müəssisəsinə daxil olma hüququ yaradır və növbəti təhsil pilləsində ali təhsil almaq üçün əsas sayılır.

Ali təhsilin inkişaf strategiyası ölkənin iqtisadi inkişafını və onun potensialının dinamikasını nəzərə almağa imkan verən mexanizm üzərində qurulmalıdır (9;18).

Ali təhsil tam orta təhsil və orta peşə-ixtisas təhsili bazasından cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatı nəzərə alınmaqla yüksək ixtisaslı mütəxəssis hazırlığını təmin edir.

Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrində mütəxəssis hazırlığı üç mərhələlidir:

birinci mərhələ - bakalavriat;

ikinci mərhələ- magistratura;

üçüncü mərhələ - doktorantura.

Bakalavriat

Bakalavriat təhsil pilləsində ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə geniş profilli ali təhsilli mütəxəssis hazırlığı həyata keçirilir. Ali təhsilin bakalavriat pilləsini bitirən məzunlara «bakalavr» ali peşə-ixtisas dərəcəsi verilir. Bakalavriat təhsil pilləsini bitirmiş məzunların əmək fəaliyyəti sahəsi elmi-tədqiqat və ali təhsil müəssisələrində elmi-pedaqoji fəaliyyət istisna olmaqla bütün digər sahələri əhatə edir.

Magistratura təhsil pilləsində ixtisaslaşmalar üzrə elmi-tədqiqat fəaliyyəti ilə və ali təhsil müəssisələrində elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmaq

hüququna malik olan ali təhsilli mütəxəssis hazırlanır. Magistratura təhsili magistr dissertasiya işinin müdafiəsi ilə başa çatır və həmin dissertasiyanı müvəffəqiyyətlə müdafiə etmiş məzunlara «magistr» ali elmi-ixtisas dərəcəsi verilir.

Ali təhsilin hər bir pilləsini müvəffəqiyyətlə bitirmiş məzununa müvafiq qaydada dövlət nümunəli sənəd - diplom verilir.

Doktorantura

Doktorantura ali təhsil bazasında elmi və elmi-pedaqoji kadr hazırlığını, ixtisas və elmi dərəcələrinin yüksəldilməsini təmin edir.. Doktorantura təhsili ali təhsilin ən yüksək pilləsi olaraq ali təhsil müəssisələrində və elmi təşkilatlarda yaradılan doktoranturalar (hərbi təhsil müəssisələrində adyunkturalar) vasitəsilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında doktorantura iki pilləlidir və aşağıdakı elmi dərəcələr müəyyənləşdirilir:

1. Fəlsəfə doktoru elm sahələri göstərilməklə;
2. Elmlər doktoru elm sahələri göstərilməklə.

Ali təhsil müəssisələrinin və elmi təşkilatların doktoranturanın birinci pilləsinə magistr və ona bərabər tutulan mütəxəssislər, ikinci pilləsinə isə fəlsəfə doktorları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada qəbul olunurlar. Fəlsəfə və elmlər doktoru elmi dərəcələrinin verilməsi qaydaları və şərtləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Ali təhsil müəssisələrinin və elmi təşkilatların doktoranturalarına əcnəbilərin qəbulu Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri, həmçinin ödənişli əsaslarla ali təhsil müəssisəsi ilə əcnəbi arasında bağlanmış müqavilə əsasında həyata keçirilir.

Doktoranturada təhsilini başa vuran və müvafiq elmi dərəcə alan şəxslərə müəyyən olunmuş qaydada həmin elmi dərəcəni təsdiq edən vahid formada dövlət nümunəli sənəd - diplom verilir.

Azərbaycan Respublikasında elmi dərəcələrin verilməsi dissertantura yolu

ilə də reallaşdırılır. Dissertanturaya ali təhsil müəssisələrində və elmi təşkilatlarda çalışan elmi-pedaqoji kadrlar qəbul olunurlar. Dissertanturaya qəbul və elmi dərəcələrin verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

2.2 Fransız dilinin tədrisində dil ekstralinqvistik fenomen kimi

Mədəniyyətlə bağlı bütün məsələlər hazırda qeyri-adi şəkildə aktuallığını alıb. Müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinin öyrənilməsinə böyük maraq, mədəni tədqiqatların önə doğru çəkilməsi, həm də bu yaxınlarda fəlsəfə, filologiya ətrafında acınacaqlı həyatın varlığı, dialoq və xüsusilə mədəniyyət münaqişələrinin mövzusunda məqalələr axını, cəmiyyət, mədəniyyət problemlərinin tədqiqatçıların birləşdirən assosiasiyalarının yaradılması, saysız-hesabsız konfranslar, mədəniyyət işləri üzrə simpoziumlar konqreslər tədris üzrə mütəxəssislərinin hazırlanması planına və hətta orta məktəb proqramına bütün humanitar istiqamətlərdə kulturologiya və antropologiyayı daxil etmək nəhayət III dünya müharibəsi haqqında deyilənlər artıq “ Xautinqtonun” məşhur proqnozunda mədəniyyət və sivilizasiya müharibəsi kimi qeyd edilib- bütün bunlar mədəniyyət problemlərinin marağında şahidlik edir.

Beləliklə mədəni dəyərlərdən individual dəyərlərinə keçidin effekti prizmadan mədəni dəyərlərin layihələndirilməsində özünü göstərir. Hesab olunur ki ünsiyyətdəki psixoloji adlandırılan maneə, daha çətin dəf olunur, çünki bütün insanlarda bir çox səbəbdən “şifrələmə” və “deşifrələmə” mexanizmi və paxıllıq hissi müxtəlifdir.

Beləliklə, xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası yanaşmanın inkişafı problemini nəzərdən keçirərək, ekstralinqvistik hadisəyə görə dil kommunikasiya probleminin müzakirəsinə keçirik.

Dili dünya ilə və bu dillərdə danışan xalqın mədəniyyətilə vəhdət şəklində öyrənmək lazımdır.

Dil daşıyıcıları, öz doğma dilini xarici dil kimi öyrədən və şagirdlərin doğma dilini bilməyən, gizli xüsusiyyətləri, gizli çətinlikləri görmürlər.

Müxtəlif xalqların nümayəndələri dil və ünsiyyət vasitəsi ilə birləşirlər. Ünsiyyət olmadan cəmiyyət olmaz, cəmiyyət olmadan sosial mədəni ağıllı insan olmaz.

Sözlər, dildə əlavə olunmaqla insanı heyvan dünyasından ayırır. Onları necə sevmiyə bilərsən?!

Onları necə öyrənməyəsən- diqqətlə, dəqiqliklə, bütün nöqteyi nəzərdən və bütün təzahürlərilə ?! Heç bir elm, heç bir peşə dil olmadan keçinə bilməz. Dil- bilik və təcrübələri formalaşdırıb saxlıyaraq gələcək nəsilə ötürmək üçün lazımdır . Dahi həkimlər dil vasitəsilə digər xarici həkimlər , xəstələr və cəmiyyətin bütün digər üzvləri ilə ünsiyyət qurur.

İnsanlar, onların həyatı, dünyanı dərk etmələri, davranışları, dünyanın bir hissəsi olmaları ünsiyyət tərəfindən idarə olunur. Bu bölmənin məqsədi- insanların ünsiyyət probleminə diqqət yetirmək, xüsusilə dilin əsas, lakin yeganə ünsiyyət vasitəsi olmadığını qeyd etməkdir.

Ayrı-ayrı xalqların, dillərin qarışması, mədəniyyətin misli görünməmiş şəkildə bir vüsət alması, ona maraq və hörmətin oyanması, uğursuzluqdan qıcıqlanma hissini özündə aradan qaldırılması, çatışmazlığı və ya digər mədəniyyətə oxşamaması, beynəlxalq kommunikasiya zamanı belə cəhd xüsusilə indi lazımdır.

Hansı amillər kommunikasiyaya kömək edir, ona nə mane olur, və müxtəlif mədəniyyətin nümunəsinin ünsiyyətini çətinləşdirir? Necə dil və mədəniyyət öz aralarında əlaqələndirirlər? Necə olurki, dil insanın şüurundan keçən dünyanı əks etdirir? (16;64)

Daha sonra dil və mədəniyyətin necə sıxbağlılığı üzərində dayanacağıq, Onların sıx bağlılığı göz qabağındadır.

Dil mədəniyyətin qurğusudur, burada real dünyadan başqa insanı əhatə edən nəinki həyatın real şəraiti, həm də xalqın ictimai şüuru, onun mentaliteti, milli xarakteri, həyat tərzini, adət-ənənələri, əxlaqi, dünyaya münasibəti əks olunur. Dil mədəniyyətin xəzinəsidir. O mədəniyyətin dəyərlərini leksikada, qramatikada, atalar sözü, bədii və elmi ədəbiyyatda, şifahi və yazılı nitq qoruyub saxlayır. Dil ötürücüdür, mədəniyyətin incisidir, o milli mədəniyyətin nəsildən-nəsilə ötürücü xəzinəsidir.

Ana dilini dərindən mənimsəməklə uşaqlar həm də əvvəlki nəsilin ümumi mədəni təcrübəsində öyrənirlər.

Beləliklə, insan fəaliyyətinin bir növü kimi dil mədəniyyətin əsas hissəsini təşkil edir, insan həyatının müxtəlif sahələrində insan fəaliyyətinin nəticələrinin məcmusu kimi istehsal, ictimai, mənəvi hal kimi müəyyən edilib.

Lakin düşüncə və fəaliyyət formaları kimi, əsas ünsiyyət vasitəsi olan dil mədəniyyət ilə bir sırada durur. Əgər onun struktur, fəaliyyət və üsullarına yiyələnmək nəzərindən baxılsa, onda ictimai- mədəni təbəqə və ya mədəniyyətin komponenti dilin real varlığının əsas hissəsini təşkil edir. Eyni zamanda mədəniyyət komponenti- sadəcə olaraq dil vasitəsilə ötürülən mədəni informasiya deyil. Bu dilin özünəməxsus bütün səviyyə və sahələrin ayrılmaz xüsusiyyətidir.

Dil güclü ictimai alətdir, insan axını formalaşdıran, millətin saxlama və ötürülmə vasitəsilə mədəniyyətin təşkili, ənənələri, ictimai şüurun bu kollektivdə nitqidir.

Milli- spesifik mədəniyyət komponentinin içində birinci yeri dil tutur. Dil ilk növbədə onu təbliğ edir ki, mədəniyyət həm ünsiyyət vasitəsi, həm də bunun əksinə səbəb olur. Dil müəyyən cəmiyyətin mənsub olduğu daşıyıcı əlamətdir. Xalqın əsas spesifik əlaməti kimi dilə iki tərəfdən baxmaq olar: “daxili istiqamət üzrə, bu zaman o, etnik inteqrasiyanın başlıca amili kimi çıxış edir, “xarici istiqamətdə və bu halda o xalqın əsas əlamətidir. Bu iki bir-birinin əksi olan funksiyaların dialektik birləşməsində dil xalqın aləti və özünü qoruma vasitəsidir. Beləliklə dil və mədəniyyətin nisbəti sualı mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Qarşılıqlı münasibət, qarşılıqlı əlaqə, qarşılıqlı təsir, və insanların ünsiyyəti zamanı dil və mədəniyyətin qarşılıqlı fəaliyyəti - bilavasitə bu problemlərin müzakirəsinə keçməzdən əvvəl bir neçə metodoloji və metodik planlar qeyd etmək lazımdır.

Sual olaraq insan mədəniyyətinin təşəkkülün və inkişafında mədəni antropologiyayı tutursunuz. Antropologiya adından görüldüyü kimi elm və insan haqqındadır.

Lakin insan haqqında (bu adındada əksini tapmışdır) elmlərə humanitar elmlər və bəzi təbii (tibb, qismən biologiya) elmlər aiddir. İnsan haqqında elm çoxdur, bu aydın məsələdir, ona görə ki, birincisi insan çox mürəkkəb, çoxşaxəli və geniş varlıqdır, II-si bütün bu elmlər insanın cəmiyyətində inkişaf edir, hardakı təbii olaraq məhz insan diqqət mərkəzində durur.

Digər elmlər birbaşa olaraq insanda cəmlənməmişdir, fənn olaraq dünyanı təbiəti, ətraf mühiti öyrənən xüsusiyyət var, amma bu insanı əhatə edən dünyadır. İnsan haqqında hər şey elə insanın özü tərəfindən öyrənilir. Başqa sözlə insan faktoru hətta qeyri -humanitar elmdə də mövcuddur.

Beləliklə bir çox elmlər insanın həyatının müxtəlif tərəflərini, onun fiziki (biologiya, tibb), mənəvi (psixologiya, fəlsəfə, filologiya) fəaliyyətinin mahiyyəti

(iqtisadiyyat, sosiologiya), onun təşəkkül və inkişafı (tarix) öyrənir. Bütün bu fənnlər bir-biri ilə bağlıdır və eyni obyektə öyrənmək üçün birləşirlər-insanda, hansındakı bu ayrılmış müxtəlif disiplin aspektləri vahid orqanizmdə, qırılmaz vəhdət kimi mövcuddur.

2.3 Adət ənənələr mədəniyyətin bir hissəsi kimi

Bir çox xalqlar özgə mədəni təcrübələrini qəbul etməyə və eyni zamanda özünün mədəniyyətini, digər xalqlarla bölüşməyə hazırıdır. Zaman keçdikcə bu təbii hal alır və cəmiyyət tərəfindən normal qarşılır (23;75) . Adət ənənələr, bayramlar da mədəniyyətin bir hissəsi olduğu üçün onlardan bir çoxunu beynəlmiləl adlandırmaq olar, çünki elə bayramlar var ki, bir çox ölkələrdə qeyd olunur. Bunlardan ən geniş yayılanı yeni ilin gəlişi münasibətilə qeyd olunan bayramlardır. Yeni il bayramı bir sıra Avropa ölkələrində olduğu kimi Azərbaycan xalqının da məişətinə daxil olmuşdur. Qriqori təqvimində yanvar ilin birinci ayıdır. Azərbaycan Respublikasında illərin hesablanması üçün Qriqori təqvimindən istifadə olunur. Keçmiş Sovetlər İttifaqında bu təqvim 1918-ci ildə V.İ.Leninin fərmanı ilə rəsmiləşdirildi. Beləliklə, o vaxta qədər Yeni il hər ayın 13-dən başlanırdısa, indi o fərq aradan götürüldü və Yeni il 1 Yanvardan hesablanmağa başlandı. O vaxtdan Yeni il yanvarın 1-dən başlanır. Azərbaycan müstəqil Respublika olduqdan sonra da ölkəmizdə həmin təqvim fəaliyyət göstərir və 1 Yanvar Yeni il kimi qeyd olunur. 1 Yanvar həm də istirahət günü sayılır.

Yeni il Fransadada tənənə ilə qeyd olunan bayramdır. Bir çox Fransa əyalətlərində bu günə qədər köhnə bir ənənəyə əməl olunmaqdadır. Yeni ildə ilk olaraq su dalınca bulağa gedən ev sahibəsi ora qoğal və ya bulka qoyur. Bu bayram payını ertəsi gün o biri sahibə götürür, əvəzində özü gətirdiyini bulaq başında qoyur. Qadınlar axşam olana qədər bir-birilərini bu cür qonaq edirlər.

Avropa ölkəsi olan Fransada Şaxta baba Pere Noel — yəni Noel ata adlanır. O, Yeni il gecəsi gəlir və evin balaca sakinlərinin başmağına hədiyyələr qoyur. Böyüklərsə bayram günü daha çox yeyib-içməyi sevirilər. Fransanın şərab ölkəsi olduğunu nəzərə alsaq, vəziyyəti təsəvvür etmək olar. Bu ölkədə bayramın ən maraqlı tərəfi hədiyyələrdir. Amma burada bir qədər diqqətli olmaq lazımdır. Azərbaycandan fərqli olaraq Fransada hər hədiyyəni hər adama vermək olmaz. Məsələn, bu bayramda qadının öz ərindən başqa

kindənsə hədiyyə olaraq ətir, kosmetika qəbul etməsi yaxşı hal hesab olunmur.

8 mart qadınların iqtisadi, siyasi və ictimai hüquq bərabərliyi uğrunda mübarizədə beynəlxalq həmrəyliyi günüdür. Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən sonra martın 8-i öz bayram statusunu saxlamışdır. Azərbaycanda 8 mart təntənə ilə qeyd olunur. Bayram günündə Azərbaycan kişiləri sevgilərini, ehtiramlarını və hədiyyələrini öz xanımlarına ərməğan edirlər. Fransada 8 mart qadınlar günü bir o qədər də dəbdəbəli şəkildə qeyd olunmur. Fransızların xanımlarla bağlı əsas bayramı martın 7-de keçirilir. Bunun səbəbi isə Azərbaycan və Fransa arasında saat fərqi olduğu üçündür. “Nənələr bayramı” adlandırılan bu gündə bəylər öz xanımlarını hədiyyələrlə sevindirirlər.

İkinci dünya müharibəsi (1939-1945) bəşəriyyət üçün dəhşətli, faciəli fəlakətlər dövrü kimi yadda qalmışdır. Azərbaycanda 9 may-faşizm üzərində qələbə günü kimi qeyd olunur. Faşizmə qarşı müharibədə Azərbaycan xalqı həm ön, həm də arxa cəbhədə çox böyük qəhrəmanlıq və şücaət nümunələri göstərmişdir. Müvafiq olaraq həmin gün Fransadada alman faşizmi üzərində qələbə günü kimi qeyd edilir. Lakin Azərbaycandan fərqli olaraq Fransada bu tarix mayın 8-inə təsadüf edir.

Azərbaycan tarixinin ən mühüm günlərindən biri də müstəqillik günüdür. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 1991-ci il oktyabrın 18-də keçirilmiş tarixi sessiyasında “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiya aktı yekdilliklə qəbul edildi. Elə həmin gündən Azərbaycanda 18 oktyabr müstəqillik günü kimi qeyd olunur.

Milli müstəqillik bayramı - Fransada 14 iyul qeyd edilir. 1789 - cu il iyul ayının 14 - də Bastiliya qalasının alınması ilə Fransa inqilabı başlandı. Bastiliyanın alınması isə Fransanın müstəqillik günü kimi bu ölkənin milli bayramı hesab olunur. Bayramla əlaqədar hər il ölkə paytaxtında möhtəşəm hərbi parad keçirilir.

Azərbaycanda qeyd edilən bayramlar içərisində ən qədim və təntənəli qeyd ediləni Novruzdur. Novruz Bayramını qeyd etmək təzə ili, baharın ilk gününü qarşılamaq deməkdir. Alimlərin fikrincə bu bayramın tarixi çox qədimdir. Təbiətin, həyatın oyanması Novruzdan başlanır və Azərbaycan xalqı bunu çox təntənəli və həm də hələ bir ay qalmışdan qeyd etməyə başlayır. Belə ki, hər həftənin ikinci günləri Su, Od, Torpaq və ilaxır Çərşənbə günləri qeyd olunur. Bütün evlərdə bayram süfrəsi açılır, cürbəcür yeməklər, əsasən aş, şirniyatlardan paxlava, şəkərbura, şəkərçörək, şorqoğal, badambura və s. bişirilir. Süfrədə "S" hərfi ilə başlanan yeddi növ xörək olmalıdır. Süfrəyə həmçinin sumax, sirkə, süd, səməni, səbzi və s., bunlardan başqa güzgü və şamlar, güzgünün üstünə boyanmış yumurtalar qoyulur. Bayram süfrəsində bayram xonçasının olması vacibdir. Tonqallar qalanır və Novruzdan əvvəl Axırıncı Çərşənbə günü yaşından və cinsindən asılı olmayaraq, hamı tonqalın üstündən tullanmalıdır.(42)

Fransada da buna uyğun olaraq fevral və ya mart aylarında “Mardi gras” adlanan dini bayram var. Lakin dini olmasına baxmayaraq, bayramın çox hissəsi tamaşa, karnaval və əyləncəli oyunlardan ibarətdir. Ölkənin əksər şəhərlərində müxtəlif maskalı kostyumlar geyinmiş insanlar rəqs edərək nümayişlər keçirirlər. Bu bayramda fransızlar çoxlu kökə yeyirlər, uşaqlar qiyafələrini dəyişərək qonşuluqdakı evləri gəzərək yumurta, şəkər, şirniyyatlar toplayırlar. Bu ənənə isə Novruz bayramında olan “papaq atma” ya bənzəyir.

Toy mərasimləri də hər bir xalqın adət ənənələrini özündə əks etdirən hadisədir. Toy mərasimləri dedikdə sadəcə olaraq iki insanın ailə qurmasından söhbət getmir. Burada xalqın keçmişdən bu günə qədər qoruyub saxladığı adətlər, inanclar, rituallar tətbiq edilir. Fransada evlənmək istəyən gənclər bu barədə valideynlərinə məlumat verirlər və ya bəyəndikləri şəxsi valideynləri ilə tanış edirlər. İstəsələr özləri nişanlanmağa da bilirlər. Evlənmə mərasimi adətən kilsədə və ya bələdiyyələrdə baş verir. Bələdiyyə başçısı yeni ailə quranlara vətəndaşlıq kodeksinin maddələri barədə məlumat verir.

Bu zaman istər bəy, istərsə də gəlin öz razılıqlarını bildirmək üçün “ bəli” cavabını verməlidirlər. Sonra onlar biri-birlərinin barmaqlarına ailəqurmanın rəmzi olan üzüklər taxırlar. Məhz bu prosesdən sonra hər iki gəncin rəsmi şəkildə nigaha girmələri elan edilir.

Mərasimdə iştirak edən hər iki tərəfin yaxınları gəncləri təbrik edirlər. Həmin günün axşamı isə toy mərasimi keçirilir. Ailələrin sosial vəziyyətindən asılı olaraq toyun harada keçirilməsi və qonaqların sayının müəyyənəndirilməsi məsələsi ümumi razılıq əsasında əvvəldən razılaşıdırılır.

Toy günü əvvəldən müəyyən edildiyindən qohum-əqrabalara, yaxınlara və bəylə gəlinin dostlarına dəvətnamələr göndərilir. Dəvətnamə ilə bərabər gənc ailəyə ehtiyac olan əşyaların siyahısında paylanır. Hər kəs alacağı əşyanı müəyyən etdikdən sonra bu barədə onlara xəbərdarlıq edilir. Fransada toy mərasimlərində pul yığmaq adəti yoxdur. Buna baxmayaraq bəzən kimsə müəyyən məbləğin göstərildiyi çek də təqdim edə bilər. Toy günü alınmış hədiyyələr və çeklər gənc ailəyə təqdim edilir. Toydan sonra ailə quranlar öz sevinclərini yaxın qohum və dostları ilə bölüşürlər valideynlərinin köməyi ilə arzu etdikləri yerlərə bir aylıq səyahətə çıxırlar.(4;47)

Azərbaycanda toy şənlikləri də qədim və zəngin xalq adət-ənənələrinə söykənir. Elçi getmə, nişan taxma və toy adətlərinin dərin kökləri vardır. Əgər qız və oğlan bir-birini bəyənilib, talelərini nikah vasitəsilə birləşdirmək arzusundadırlarsa, onlar, ilk növbədə, valideynlərinin razılığını almalıdırlar . Bundan sonra adətə görə, bir neçə qadın – oğul anası və onun qohumlarından bir neçəsi elçiliyə gedirlər. Qadınlar məsələni əvvəlcədən müzakirə etməyə və hazırlamağa çalışırlar. Onlar qızın valideynlərinin qohumluğa razı olub-olmamasını öyrənirlər. Razılıq əldə olunandan sonra qız evinə nişan gəlir. Nişan gətirildikdən bir müddət sonra hər iki tərəfin təyin etdiyi vaxtda toy keçirilir.

Fəsil 3. Mədəniyyətlər arası yanaşma. Böhran və problemlər

Mədəniyyətlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğu müasir dövrümüzdə fərqli sivilizasiya, mədəniyyət və dinlərin harmoniyasından daha çox qarşıdurması müşayiət olunur. Qərbdə bəşər cəmiyyətinin nizamlanmasının əsasında sivilizasiya və mədəniyyətlərarası münasibətlərin dayanması fikrinə üstünlük verilir. Qərbdə həm sivilizoloqların, həm də siyasətçilərin yanaşmasında daha çox sivilizasiyalararası mübarizə və uyğunsuzluqla bağlı mövzulara rast gəlinir. Bu tendensiya birqütblü dünya nizamının tələblərindən irəli gəlir və reallığın yox, qarbləşmə ideologiyasının təzahürüdür.

Sivilizasiya bir termin olaraq elmi dövriyyəyə buraxıldığı andan etibarən bir çox məşhur sivilizoloqlar - Samuel Hantinqton, Arnold Toynbi, Elvin Toffler, Frensis Fukuyama və başqaları sivilizasiyalararası mübarizə ideyalarını irəli sürdülər. Sivilizasiyaların toqquşması, sivilizasiyaların qırılma xətti, fərqli mədəniyyət daşıyıcılarının disharmoniyası kimi mövzular XXI əsrin ən aktual problemi kimi irəli sürülürdü. Digər tərəfdən Avropanın siyasi liderləri multikulturalizmin süquta uğraması ilə bağlı bəyanatlar verirdilər. Son dövrlər Fransa, Almaniya, Birləşmiş Krallıq və digər ölkələrin rəhbərləri II Dünya müharibəsindən sonra Qərbin təşəbbüskarı olduğu və təşviq etdiyi çoxmədəniyyətliliyin özünü doğrultmadığını bildirməklə həyəcan signalı verdilər. Baxmayaraq ki, yarım əsrdən çox müddətdə multikulturalizm adı altında keçmiş müstəmləkə ölkələri ilə mədəni, iqtisadi, humanitar bağlılıq dünyaya uğurlu model kimi təbliğ olunurdu. Multikultural dəyərləri müxtəlif mədəniyyətlərə, dinlərə, sivilizasiyalara tolerant münasibət şərtləndirir. Tolerantlıq ideyası XVI-XVII əsrlərdə Avropada baş verən dinlə əlaqəli münaqişələr nəticəsində aktuallaşmağa başladı. 1648-ci ildə bağlanmış Vestifaliya sülhü dini dözümlülükə bağlı olan ilk sənəd kimi qəbul edildi. Lakin həmin müqavilədən sonra baş verən 30 illik müharibə ərəfəsində nümayiş olunan dözümsüzlük tolerantlığın formalaşmadığını sübuta yetirmiş oldu. Tolerantlıq Qərb dünyasında əsrlər boyunca tədricən formalaşaraq

ortaya çıxmışdır. Tolerantlıq formaca və məzmunca sənin kimi olmayanın qarşısında qəzəbsizlik, təbəssüm, dözümlü deməkdir. Çünki hər birimizin təmsil və ifadə etdiyimiz forma və məzmun mümkün variantlardan ancaq və ancaq biridir. Tolerantlıq çoxvariantlılığı, plüralizmi rəasional olaraq qəbul etməkdir. Tolerant olmamaq isə “bir hər şeydir” totalitarizmidir.

Son dövrlərdə ən aktual mövzu olan sivilizasiya və mədəniyyətlərin uyğunsuzluğu və bu amilin siyasi, iqtisadi, mədəni müstəvilərdə problemlərin əsasında dayanması ilə bağlı yanaşmalardır. Bu mübarizə və toqquşmalarla bağlı mülahizələr daha çox Qərbdə səslənir. Sonrakı proses olaraq isə mədəniyyətlərin və dinlərin bərişməzliyinə əsaslanan müxtəlif “fobiya”lar güclənir və aktuallaşır. Halbuki Azərbaycan da daxil olmaqla, dünyanın müxtəlif yerlərində fərqli mədəniyyətlərin birliyi bir həyat fəlsəfəsi olaraq öz təsdiqini tapmışdır. Qərb dəyərlərinin dominantlığı üzərində qurulan multikulturalizmdən fərqli olaraq, min illərdə yanaşı yaşayan sivilizasiya təmsilçilərinin çox mədəniyyətli həyat tərzi bəhrəni müşahidə olunmur. Müxtəlif mədəniyyətlərin paralel mövcudluğuna tolerant yanaşmanı həyat tərzi olaraq qəbul edənlər üçün multikulturalizm bəşəri ideya kimi qəbul olunur. Universal normalar olaraq təqdim olunan ancaq reallıqda yalnız Qərb dəyərlərinə əsaslanan multikulturalizm artıq var olmaq iqtidarını itirir. Digər tərəfdən isə min illərdə tolerantlıq və qarşılıqlı bəhrələnməyə əsaslanan çoxmədəniyyətlilik həyat tərzi olaraq daha da zənginləşir.

Azərbaycanda çoxmədəniyyətlilik öz dəyərlər sistemimiz daxilində böyük sərvət kimi qəbul olunur. Lakin Qərbdə hazırda bunun əksi olan proseslər müşahidə olunur. Belə fikirlər səslənir ki, Qərb və islam mədəniyyətləri yanaşı yaşaya bilməz. İslam Avropada cəmiyyətə düzgün təqdim edilmir. İslam dini abidələrinə, müsəlman geyim və davranış normalarına Fransa, İsveçrə, Belçika və digər Avropa ölkələrində dözümsüzlük nümayiş etdirilir. Avropada müsəlmanların öz dinlərinə sadıq qalmaları, bununla yanaşı islamın bir din olaraq populyarlaşması, müsəlman əhalinin demoqrafik artım göstəriciləri Qərb cəmiyyətinin gələcəyi üçün əsas narahatedici məqam kimi

qəbul olunur. Bunun nəticəsidir ki, Qərbdə islamı bir fobiya olaraq görürlər. Azlıqların çoxluqlara çevrilməsi qorxusu Qərbsayağı multikulturalizmin qarşısında duran əsas çağırışdır. Tarixi hadisələr göstərir ki, Qərbin dini tolerantlıq və multikultural dəyərləri yalnız öz dini dəyərlərinin digərlərinə qəbul etdirilməsi üzərində qurulmuşdur. Yəni, çoxmədəniyyətlilik yalnız Qərb dəyərlərinin dominantlığı və vahid mozaik quruluşun heç nə ilə seçilməyən tərkib hissəsi kimi qəbul oluna bilər. Bu isə müasir dövrdə əhalisi müxtəlif mədəniyyətləri və millətləri təmsil edən Avropa üçün multikulturalizmin gələcək taleyini təhdid edir (3;20).

3.1 Mədəni müxtəliflik

Fransızlar dilini tutduğu hərəkətindən üstün bilir. Hərəkətə keçmədən əvvəl planlaşdırılmış şəkildə proqram və kodekslərə əsaslanır, proqnoz verir.

Fransızın ən sevimli məşğuliyyəti rəşional proyektlərini ictimai rəyə çatdırmaqdır. Sosializmin əsas ideyaları Fransadan gəlir, habelə Napoleonun kodeks qanunu bir neçə dövlətin qanun sisteminin nəticəsidir. Fransızların ən sevimli məşğuliyyəti riyaziyyat, loqika, mexanika, memarlıq, hərbi strategiya və şahmat oyunlarıdır. Filosoflar və alimlər özlərinə mütləq qaydada gözəllik, incəlik və ciddiliyi metod kimi əsaslandırır.

Hər hansı bir fransız hərəkət edən zaman özünə inamı olmur, nəinki, sadə rəşional fikirləşmədən. Həqiqətlə rəşional fikir ağılda hərcmərclik gətirib azad fikirlərə sərhad qoyur Buna görə nəzəri fikirləri həyata keçirəndə fransız əsəbləşir və özünə inamsızlıq yaradır.

İngillis isə aktiv şəkildə məsələyə qoşulur və həll etməyə qoşulur və həll etməyə hazır olur. Fransız məntiq və konsepsiyaya əsaslanaraq özünə bəraət qazandırır. Belə rəşional yanaşma onu həyatdan ayırır. O üzdən fransız prinsip əsası vacib və hər razılaşmadan üstündür. Buna görə fransızlar və ingilislər anlaşımaya getmirlər. Onların tarixçəsi din və politika münaqişələrinin oxşar, çarmıxa keçirilmiş vəziyyətdə olduğunu göstərir. Xilas olmaq məqsədi ilə fransızlar başqa alternativ axtararaq hüquqi və reqlamentdə olan xırda qanun axtarırlar. Qanunverici kodekslər və konstitutsiya onlar üçün ictimai rəyin təməlidir.

Siyasi sahədən fərqli olaraq Fransada şəxsi və ailəvi həyat təbiiliyi və məcburiyyətsizliyi ilə seçilir (burada hər biri öz prinsipinə uyğun hərəkət edir). Şəxsi münasibətdə heç kim digərinə öz fikirlərini tətbiq etmir. Fransızlarda ehtiraslar üzərində “sərhad” yoxdur. Onların böyük hissəsi sevgi, sevinc və kədərdə balanslaşmışlar, amma onlar da qərar vermək zamanı alovlanma bilərlər.

Azadlıq və mərdanəlik hissələrinin ifadə etməsində Fransızlar hətta sərbəst və yüngül fikirlərə önəm verirlər. Lakin onların rəşşionallıqları buradada

özünü göstərir. Rahat bir evliliyin yayılması. Ona görə də Fransız etiketi qədim Avropada nümunəvi hesab edilib, o zaman ingilislərin reputasiyası insanlar tərəfindən uzun müddət “yonulmamış” müəyyən edilib. Yüksək intellektuallıq ilə sərbəst hisslərin uyğunluğu incəsənətin mənəvi inkişafında əlverişli olub.

Parij-dünya incəsənətinin paytaxtı, ”Rəssam və şairlərin Məkkəsi” sayılıb. Milli Fransız incəsənətinə analitik motivlər uyğundur. ”Sevgi elmi”-fransız ədəbiyyatının meyvəsidir. Ən nazik və əl çatmaz sevgi münasibəti nüansında parlaq əksini belə şedevrlərdə tapır, bunlara Laklonun “Təhlükəli əlaqə”, Stendalın ”Sevgi haqqında” traktatı, Mopassanın romanı, Flober və s. misal çəkmək olar. İntellektlə hisslərin birləşməsi Fransızlarda rəssamlıq sahəsində də kamillik əldə etməyə imkan verir. Heç də təəcüblü deyil ki, Fransızlar modanın qanunvericisidirlər (17;83).

3.2 Mədəni şok

Mədəniyyətin strukturu mürəkkəb və çoxşaxəlidir. O, öz sistemində təhsili, incəsənəti, ədəbiyyatı, mifologiyası, siyasəti, hüququ, dini daxil edir. Sistemə daxil olan bütün elementlər bir-birilə sıx bağlıdır və bu elementlər birləşərək vahid anlayış olan mədəniyyəti əmələ gətirir (28;158).

Mədəniyyət təkcə global həqiqət deyil, bu həmçinin coğrafi yer, sosial təbəqə, yaş, cins, sosial-mədəni sistem və s. kimi bir sıra amillərdən asılı olan mürəkkəb bir həqiqətdir (22;5).

“Mədəni şok” dedikdə kliniki termin və ya tibbi bir vəziyyət başa düşülməməlidir. Bu sadəcə yeni və fərqli bir mədəniyyətdə yaşamaq üçün özünə yaxın bir mədəniyyətdən ayrıldıqdan sonra bir insanın sahib ola biləcəyi çətinliyi əsəb duyğularını açıqlamaq üçün ortaqlıq yoldur. Təzə bir yerə köçən insan bir sıra dəyişikliklərə məruz qalır. Bu, həyəcanverici və təhlükəli ola bilər, amma eyni zamanda psixoloji cəhətdən çox çətinlikdir. İnsan özünü əsəbi narahat hiss edə bilər və həmçinin öz evinə getmək istəyə bilər. Əslində, yeni bir mədəniyyətə uyğunlaşmaq çətinliyi tamamilə təbiidir. Başqa mədəniyyətə sahib olan insanlar ola bilər ki, sizə tamamilə yad olan dəyərləri və prinsipləri qəbul etmişlər.

Bu fərqlər, həmin insanların danışmaq tərzini, onların özlərini ifadə etmə yollarını və müxtəlif fikirləri sizin üçün qəribə ola bilər, amma digər tərəfdən bu “mədəniyyət şoku” müvəqqəti bir haldır.

Belə olan təqdirdə “mədəniyyət şoku” yaradan səbəblər nədir? Bildiyimiz kimi hər bir insanın geni onun xarakterini və görünüşünü müəyyən edən amillərdən ən başlıcasıdır. Bizi əhatə edən çevrədə demək olar ki hər bir hərəkətimizdə və fəaliyyətimizdə mədəniyyətə rast gəlmək olar. Məsələn, yediyimiz yeməkdə, aldığımız nəfəsdə, etdiyimiz zarafatda və s. Mədəniyyət onun inkişafına mühüm təsir göstərən bir çox ümumi amillərdən ibarətdir.

Ümumiyyətlə “mədəni şok” emosional və fiziki narahatlıq, şəxsiyyətin başqa bir mədəni ortama düşməsi, yad yer və yad mədəniyyətlə toqquşmasına gətirib çıxarır. Yeni bir mədəniyyətə, əhatəyə öyrəşmək

həyacanverici, bəzən stresli, ümidləri boşa çıxaran, qəribə ola bilər. Termin olaraq ilk dəfə “mədəniyyət şoku” sözünü Amerika antropoloqu Kalervo Oberq 1954-cü ildə işlətmişdir (36).

Bəzən “mədəniyyət şoku” anlayışı, insan yeni bir qayda qanuna öyrəşmək məcburiyyətində qaldığı zaman, ümumi vəziyyətin ifadə edilməsi üçün istifadə olunur. Bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki “mədəni şok” təkcə insanın öz doğma ölkəsindən fərqlənən başqa bir ölkəyə düşməsi zamanı baş vermir. Bu hal, həm də gözlənilməyən halda sosial bərabərlik pozulduğu zaman baş verir.

İnsan yeni və köhnə mədəniyyət normaları qarşısında aciz qalır. Mədəni şok yarandığı zaman insanın vərdiş etdiyi, onu ictimai həyatda şəxsiyyət kimi təsdiqləyən psixoloji faktorlar yox olur və onun yerinə naməlum və başa düşülməyən yad ölkə mədəniyyətinin xüsusiyyətləri peyda olur. Belə olduğu halda, yeni mədəniyyət təcrübəsi heç də həmişə xoşagələn olmur.

İnsanlar “mədəni şok” deyilən halı müxtəlif cür qarşılayırlar. Bu hər bir insanın fərdi keyfiyyətindən asılıdır. Bura bir çox səbəbləri misal göstərmək olar. Əsasən iqlim, geyim, yemək, dil, din, təhsil səviyyəsi, ailə strukturu, adət-ənənə bu səbəblərə aid edilir.

Kəskin “mədəni şok” bir neçə mərhələdən ibarətdir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, heç də hamı bu mərhələdən keçmir və hamının sözü gedən mərhələləri keçmək fürsəti olmur. Mədəni şokun yaranmasının aşağıdakı mərhələləri vardır.

- Bal ayı – İnsanlar bu müddət ərzində “köhnə” və “yeni” mədəniyyət arasında olan fərqlərə “çəhrayı eynək” ilə baxırlar. Hər şey mükəmməl görünür. Belə vəziyyətlərdə insanları yeni ölkənin mətbəxi, yeni insanlarla tanışlıq, həmin ölkəyə xas xüsusiyyətlər və onun tarixi yeni yaşayış yeri maraqlandırır. İnsanların əksəriyyətini yeni mədəniyyət heyran edir.
- Adaptasiya – Bu mərhələyə keçid zamanı insan artıq bir məsələyə mənfi və ya müsbət münasibət bildirmir. Adətən iki-üç ay müddətində “köhnə” və “yeni” mədəniyyət arasında fərqlər aydın olmağa başlayır və bunlar bir sıra

narahatlıqlara səbəb olur. Bu narahatlıq haqlı olaraq məyusluq hissini yaranmasına gətirib çıxarır (37).

“ Mədəni şok ” hadisəsini yaradan səbəblərdən dilin yaratdığı maneə, ictimai gigiyena qaydalarındakı müxtəliflik, qıdanın fərqliliyi və keyfiyyəti və s. göstərilir. Bu sadalananlara həmçinin yuxusuzluğu və gündüz yuxululuğunu misal gətirmək olar.

Bu mərhələdə yaranan çətinliklərdən ən böyüyü isə rabitədir. Yeni mədəniyyət, düzəliş, insanlar istər-istəməz insanda tənhalıq hissi yaradır və yaxınlarına qarşı olan həsrət artır. Çünki hər gün başqa - başqa insanlarla qarşılaşırsan və dil baryeri yeni əlaqələrin yaradılmasına böyük maneə olur.

Tələbələrin vəziyyətində isə bu bir qədər də çətinləşir. Xaricdə təhsil almaq üçün valideyn dəstəyindən məhrum olaraq yad bir ölkədə yaşamaq tələbələrdə tənhalıq hissini gücləndirir və narahatlıq yaradır.

Bir müddətdən (yəni 6-12 ay) sonra yeni mədəniyyətə vərdiş artır və adaptasiya sürətlə inkişaf edir. Yeni mədəniyyətlə bağlı olan problemlərə mənfi reaksiyalar və cavablar azalır. Tədricən, müsbət münasibət yaranır.

Mədəni şok daha çox bir ölkədən başqa ölkəyə səfər edən insanlarda özünü biruzə verir. Yeni mədəniyyətin xüsusiyyətlərini qəbul etmiş insan doğma evinə qayıtdığı zaman bu fərqləri tez bir zamanda hiss edir.

Bəzi insanlar xarici mədəniyyəti qəbul etmək istəmir və hətta bunu düşmən kimi qəbul edir. Özlərini həmin mədəniyyətdən təcrid edərək böyük problemlər yaşadıqdan sonra yenidən evə qayıdırlar. Onların tək çıxış yolu öz mədəniyyətlərini qaytarmaq olur. Çünki xarici mədəniyyət onlar üçün qəbuledilməz olur. Belə insanlar geri döndükdən sonra da artıq qəbul etdikləri mədəniyyətin təsirindən çıxmaqla bağlı problemlə qarşılaşırlar.

Bir qrup insanlar isə xarici mədəniyyəti öz doğma mədəniyyətləri kimi qəbul edirlər. Buna mədəni assimilyasiya deyilir. Bu qrup insanları “ miqrant” da adlandırmaq olar. Onlar xarici mədəniyyətin törətdiyi çətinliklərin öhdəsindən asanlıqla gəlirlər.

Bəzi insanlarda isə xarici mədəniyyəti qəbul etmə zamanı deyil, bir ölkədən başqa ölkəyə keçən zaman problemlər yaranır. Miqrantların 30 % - ni bu qrupa aid etmək olar (38).

Adətən mədəniyyət şokunu keçirmə zamanı aşağıdakı hallar baş verə bilər:

- psixoloji yüklənmə
- yeni mədəniyyətdə tənhalıq hissi
- hər hansı bir problemin öhdəsindən gəlmədiyi zaman özünə güvən hissənin azalması
- Əmlakdan, peşədən, dostlarından və yaxınlarından məhrum olduğu zaman itki hissi (39).

Ən böyük səbəb fərqli mədəniyyət ünsürləridir. Hər bir mədəniyyət özünəməxsus rəmzə, görünüşə, tərzə malikdir və bununla da insan avtomatik olaraq fərqli vəziyyətlərdən çıxış yolu tapa bilər. İnsan yeni mədəniyyətin şərtləri qarşısında isə aciz qalır, çünki vərdiş etdiyi sistem başqa bir hal alır. Məhz bu hal məyusluğa, mədəni şokun yaranmasına gətirib çıxarır.

Mədəni şokun təsir etdiyi sahələrin içərisində cinsiyyəti də qeyd etmək lazımdır. İnsan dərk edir ki, onun məyusluğunun və ürək ağrısının əsas səbəbi xarici mühətdə normal ünsiyyət bacarığının olmamasıdır. Söhbət təkcə dil biliklərinin olmamasından getmir, eyni zamanda insanların bir-biri ilə yaratdığı ünsiyyət bacarığından gedir.

Beləliklə, mədəniyyətlərin toqquşması labüddür. İstənilən halda bu vəziyyət hər bir insanın başına gələ bilər. Buna görə də mədəniyyət şokunu anlamaq üçün mədəniyyətin nə olduğunu anlamaq lazımdır.

E.Sepirin fikrincə, mədəniyyət - bizim yaşayış tərzimizi səciyyələndirən, praktiki bacarıq və ideyaların sosial ümumiliyidir (2;23).

3.3 Mentalitet problemi

Hər millətin milli ruhu, milli təfəkkürü və öz mentaliteti var. Mentalitet bir millətə xas olan milli-mə`nəvi dəyərlər toplusudur. Mentalitet fikirlərin obrazlılığı, ağıllı nəticələrin və dini dünya görüşlərinin cəmi nəticəsində şəxs və ya şəxslər qrupunun əldə etdiyi yaşam və hərəkətlər toplusudur. Mentalitet deyərəkən millətlərin və bu millətləri təşkil edən şəxslərin düşünmək, hiss etmək, ətrafda baş verən hadisələrə biganə qalmamaq, onları özünəməxsus şəkildə qavramaq və qəbul etmək kimi basa düşülür. Mentalitet geniş anlayışdır, daha da ətraflı desək bu anlayışa eyni zamanda xalqın yaxud da fərdin elmi nəzəri səviyyəsini əxlaqi keyfiyyətlərini, həyat tərzini, adət-ənənələri və bütün bunlarla yanaşı digər xalqlara, millətlərə münasibəti də daxildir.

Mentalitet və mentallıq anlayışı fəlsəfi ədəbiyyatda ötən əsrin əvvəllərində “mənaevi, ruhi” mənasını verir. İlk dəfə bu termini 1906- cı ildə fransız etnoqrafı və sosioloqu Marsel Moss işlətmişdir (15;19).

Müasir tədqiqatçılar isə “Mentalitet anlayışını mədəniyyətin xüsusi bir qolu” kimi də qiymətləndirirlər. Bir başqa sözlə desək mentalitet-özünü dərk deməkdir. Milli Mentalitet isə-milli özünü dərk deməkdir. Mentalitet anlayışının müasir tədqiqatçıları bu anlayışı mədəniyyətin xüsusi bir tipi kimi də qiymətləndirirlər. Mentalitetin formalaşması xalqın keçdiyi həyat yolundan, ictimai-tarixi hadisələrdən, həmin xalqa məxsus olan etnogenetik xüsusiyyətlərdən, milli şüur və milli ləyaqət hissindən bir başa asılıdır. Hansı ki, istər geyim olsun, istər nitq mədəniyyəti olsun, istər musiqimiz olsun, istərsə də cəmiyyət arasında davranış qaydaları olsun bunların hər biri bizi başqa millətlərdən fərqləndirən xüsusiyyətlər sırasına aid edilə bilər. İnsanlar hansı mühitdə yaşayırlarsa, o mühitə uyğunda düşüncə tərzini formalaşdır. Mentalitetə yalnız düşüncə tərzini, əxlaqi keyfiyyətləri deyil, həm də həyat tərzini, adət-ənənələri, digər xalq və millətlərə münasibəti, daxil

edərək mentalitetimizin formalaşmasında psixoloji amillərin xüsusiyyətini də qeyd etməliyik, hansı ki bu da öz növbəsində müəyyən fərqlərə gətirib çıxarır.

Biz tarixi bağlılığımız, məişətimiz, adət-ənənəmiz, həyat və düşüncə tərzimiz baxımından bir çox xalqlardan fərqlənirik. Dinimiz İslam dinidir. Soykökümüz Türkdür. Qərblə mədəni, iqtisadi-siyasi bağlılığımız var. Deməli, bizim bir xalq kimi formalaşmağımız bu göstərilənlərin kompleks təsiri altında baş vermişdir. Onların hər biri bizə bir xalq kimi təsir göstərmişdir. Zaman-zaman dəyişiklərə uğramasına baxmayaraq millətimizə məxsus olan köklü adət -ənənələr özünü günümüzə qədər qoruyub saxlamaqdadır.

Fransız dilində mentalitet anlayışı “ habitus” kimi istifadə edilir. Şpenqlerin bu haqda olan fikirləri maraqlıdır : “ “Habitus” məfhumu müxtəlif fərdlər arasında onların şəxsi fikirləri, şüurları, jest və hərəkətlərinə nəzərən paylanılır” (24;169).

Müasir dövrdə mentalitetimizdə özünü qabarıq göstərən cəhətlər, mentalitetimizin formalaşmasına təsir edən amillər vardır. Bir çox mənalı olsada əsasən. Mentalitet – hər bir xalqın tarixən yaradıb formalaşdırdığı , inkişaf etdirərək nəsillərdən nəsillərə ötürdüyü milli- mənəvi dəyərlər sistemidir. Bir millət kimi yaşamaq istəyiriksə bu dəyərlərə bacardığımız qədər sahib çıxmalıyıq. Mənim bu mövzuya toxunmağımın səbəbi son zamanlarda cəmiyyət içərisində aidiyyəti oldu-olmadı əksər məsələlərin “mentalitet”ə bağlanmasıdır. Lakin mentalitet haqda cəmiyyətdə fikir birmənalı deyil. Kimisi üçün mentalitet keçmişdən qalan adət-ənənələrimizin toplusu, kimisi üçün özünü dərk, kimisi üçün isə xalqın inkişafı qarşısında duran bir maneədir. Mentalitet yalnızca geyimlərə, saç düzümlərinə, dinlənən hansısa xarici musiqilərə görə pozulmur, əslində bu daha ciddi, daha ictimai proseslərlə bağlıdır. Geyim də mentalitetin bir qoludur. Mentalitetə zidd olan çox hallar göstərmək olar. Mentalitetdən uzaq hallardan biri kimi son illərdə çox işlənən avropalaşma ifadəsidir. Nə deməkdir bu ifadə? onlarda olub bizdə olmayan o fərq nədir? Bu o demək deyilki , onlar yalnız ənənələrə

malikdirlər, xeyr! Sadəcə hər bir millətin özünə məxsus keçdiyi tarixi inkişaf mərhələləri olub və buda bu günümüzdə müəyyən qədər özünü göstərir. Ataya, anaya hörmət, ailə, məişət münasibətləri, namus, Dəyərlərə hörmət, bayramlar, dini qaydalar-bunlardan hansı mentalitetdir? Ataya, anaya hörmət bütün dünya ölkələrində var, deməli bu, mentalitet ola bilməz. “Mentalitet” adlandırmağın, bir hərəkətə, həyat tərzinə milli deməyin üçün öz keçmişindən gələn, öz yaşam tərzin, öz hərəkət tərzin olmalıdır. Yəni sadəcə sənin xalqına məxsus bir xüsusiyyət olmalıdır. Məsələn, fransızlarda mentalitet deyəndə ağıla ilk növbədə hamımıza məlum olan “fransız xalqı keyf edir” ifadəsi gəlir. Sanki Allah bu xalqı özünə qulluq etmək, istirahətindən bir an belə qalmamaq, harda olmasından asılı olmayaraq şənəlmək üçün yaradıb. Həftənin cümə günü işlərini başa vuran fransızlar mütləq hara isə istirahətə getməlidirlər(4;314). Bax bu, bir ölkənin özünə, tarixinə, yaşamına xas olan mentalitetidir.

Nə üçün “rus və ya alman xalqı keyf edir” yox, məhz fransız xalqı? Çünki bu dəyər, bu mentalitet fransızlara məxsusdur, onlara xasdır. Bu onların tarix boyu qoruyub saxladığı mentalitetdir. Necə ki xalq, millət, istehsalçı, istehlakçı işinə, hərəkətinə bu prizmadan yanaşır, qoruyur, saxlayır. Bəs tarix boyu, hətta milliləşdirərək mentalitet dediyimiz şeylər nədir? Toyumuz, yasımız, ad günümüz, nişan, xına, elçilik, muğam bir xalq olaraq milliləşdirdiyimiz və tarix boyu nəsildən nəsilə ötürdüyümüz dəyərlərdir.

“Kulturologiya”, dərslininin müəllifi A.Kravçenko mentalitet sözüne “bir şəxsə və ya cəmiyyətə aid olan düşüncə tərz, dünya görüşü, mənəvi harmoniya” kimi tərif etmişdir.(19;343)

Namus, dini dəyərlər, cəmiyyət içində hörmətsizlik etməmək, qonaqpərvərlik, böyüklərə hörmət, marşrutda durub böyüklərə yer vermək kimi insani dəyərləri “insan belə olmalıdır” və ya “hörmət”, “mədəniyyət”in mahiyyətini anladığımız üçün edirik. Bu bizim mentalitetimizdir deyə yox, bu mədəni həyat təzidir deyə. Biz xalq olaraq bu tərzə uyğunlaşmışıq və bu tərzin də hər bir xalqa görə nümayiş fərqliliyi var. Deməli, nümayiş fərqliliyi olsa da,

hərəkətin kökündə duran “məhiyyəət” dünyəvi olaraq qalır. Fərdiləşmir.
Əksinə, şaxələnilir.

Nəticə

Tədqiqat işi üzərində apardığım araşdırmalar aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir. Belə ki, xarici dilin tədrisinin məqsədi sadəcə danışıq vərdişlərinə yiyələnmə və ünsiyyət qurmaq qabiliyyəti ilə məhdudlaşmır. XD-in müasir tədrisi şagirdlərə xarici dilli mədəniyyəti aşılamaqdan mümkün olmur.

Beləliklə tədris müəssisələrində fransız dilinin milli mədəniyyətlə qırılmaz əlaqədə tədris edilməsinin zəruri olduğunu və təhsil prosesinə linqvoölkəşunaslıq aspektlərini daxil etmədən xarici dillərin mədəniyyətlərarası kommunikasiyasının tədrisinin qeyri mümkün olduğu qənatına gəlinmişdir. Xarici dillərin effektiv mənimsənilməsinə optimal imkan yaradan linqvoölkəşunaslıq materiallarının daha dəqiq seçilməsinin vacib olduğu vurğulanmışdır.

Xarici dili öyrənən tələbə həmin dildə danışan xalqın siyasi mədəni sosial həyatının da geniş formada öyrənməlidir. Apardığımız tədqiqat işi göstərir ki, mədəniyyət haqqında bilgiyə sahib olmağa dili ünsiyyət vasitəsi kimi öyrənmək qeyri mümkündür.

Fransız dilinin tədrisində mədəniyyətlərarası yanaşmaya dair təhlil aparmaq üçün ali məktəblərdə “Campus”, orta məktəblərdə isə “ A la decouverte de la France “ dərsliklərindən nümunələr verdik . Bu sahədə mədəniyyətlərarası toqquşma problemi ilə də rastlaşdıq və belə bir nəticəyə gəldik ki, hər bir ölkə, hər bir xalq fərqli inanclara, fərqli dəyərlərə, fərqli əxlaqa bir sözlə, fərqli mədəniyyətə sahibdirlər. Apardığımız araşdırmalarda mədəniyyətlərarası yanaşmanın tədrisində mədəni müxtəliflik, mədəni şok , mentalitet problemi kimi məsələlərin də öyrənilməsinin zəruriliyi göstərildi.

Yekun olaraq deyə bilərik ki, Azərbaycanda fransız dilinin tədrisi hal-hazırda sosial həyatın bütün digər sferaları kimi köklü yenidənqurma dövrünü, dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi, məqsədlərə, məsələlərə, metodlara (üsullara), materiallara və s. yenidən baxılması dövrünü yaşayır. Bu yeni şərait — Azərbaycanın "kəşf edilməsi", onun dünya birliyinə daxil

olmağa can atması, siyasətdə, iqtisadiyyatda, mədəniyyətdə, ideologiyada ağlasığmaz sıçrayışlar, xalqların və dillərin bir-birinə qarışması və yerlərini dəyişməsi, əcnəbilər arasındakı münasibətlərin dəyişməsi, onun tarixində tamamilə yeni məqsədlərdir. Bizim cəmiyyətimizin inkişafının müasir mərhələsində - hər tərəfdə çoxsaylı mədəniyyət əlaqələrinin yarandığı bir dövrdə təhsil sistemində oriyentir və motivasiya dəyərlərinin mütləq olaraq yenidən paylaşdırılması (bölüşdürülməsi) baş verir. Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın tədrisi təhsil sistemində universal yanaşmaya çevrilir. Mədəniyyətlərarası kommunikasiya anlayışının kökündə müxtəlif linqvomədəni birliklərin nümayəndələrinin orijinallıqlarının və özünəməxsusluqlarının nəzərə alınması ilə bərabərhüquqlu mədəni qarşılıqlı təsiri dayanır ki, bu da xarici dilli mədəniyyətin özününkü ilə müqayisəsi əsasında ümumbəşər mədəniyyətinin aşkara çıxarılmasının zəruriliyinə gətirib çıxarır.

Tədqiqat işi praktik baxımdan göstərdi ki, metodistlərin əksəriyyəti xarici dillərin şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına, tələbələrin mənəvi dəyərlərinin inkişafına imkan yaradan kommunikativ istiqamətli tədrisinin müasir nəzəri və praktik vəziyyətini əsas məqsəd kimi qoyurlar.

Xarici dillərin tədrisinə qoyulan müasir tələblər nöqtəyi-nəzərindən ölkəşünaslıq informasiyasının statusu və rolu elə şəkildə dəyişir ki şagirdlərin təcrübə, ehtiyac və maraqlarına uyğun gəlsin və onların dilini öyrəndiklərin ölkədəki yaşadlarının analoji təcrübəsi ilə müqayisə edilə bilsin. Tədqiqatlar həmçinin göstərdi ki, müasir təhsildə kommunikativ tədrisin əsasının qoyula biləcəyi baza mövcuddur.

Müasir proqram-metodik təminatın vəziyyətinin və mahiyyətinin aşkara çıxarılması məqsədi ilə tərəfimizdən yerli və xarici tədris-metodik komplekslərin təhlili aparılmışdır ki, bu da kommunikativ tədrisin öz tətbiqini bütün müasir metodik komplekslərdə tapmadığı haqqında nəticə çıxartmağımıza imkan verdi.

Tədqiqatın əsasına kooperativ tədris texnologiyalarının ideyaları qoyulmuşdur. Tədqiqatın gedişatı zamanı dərslərdə mədəniyyətlərarası kommunikasiya mövzusunda məqsədləri, məzmunu, metodları, formaları aşkara çıxaran integrativ proqram yaradılmışdır, həmçinin Bakı şəhəri, Yasamal rayonu 52 sayılı ümumtəhsil məktəbinin, 5, 6, 9, 10-cu siniflərində eksperiment dərslər aparılmışdır.

Praktik tədqiqatın ümumi yekunu göstərdi ki, müasir məktəbdə fransız dilinin milli mədəniyyətlə qırılmaz əlaqədə tədris edilməsi zəruridir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi “Mədəniyyətlər arasındakı dialoqa dair Ağ Kitab” conseil de l, europe .Strasburq 2008. 58 səh
2. Cahangirov F.F. Dil və mədəniyyət Elm və təhsil nəşriyyatı. Bakı
3. Cəbrayilova G. “ Mədəniyyət dünyası” Elmi nəzəri məcmuə ADMİU Bakı 2014 ,25 səh
4. Əliyev Ə. “Fransa və fransızlar” “elm və təhsil” Bakı.2010. 340 səh.48
5. Hasanova A. ”A la decouverte de la France ” “ Oka- ofset” nəşriyyatı bakı 2003 128 səh .
6. Hüseynzadə R.L. , İbrahimov F. “Azərbaycan təhsil tarixi ”ADPU Bakı 2015, 45 səh
7. Manafova M.İ, Əfəndiyeva N.T.və S.A.Şahhüseynovanın ümumi redaktəsilə, “Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi” Sabah nəşriyyatı Bakı 2010.359 səh
8. Məmmədova S. K. “Mədəniyyətşünaslıq”, “Kooperasiya” nəşriyyatı ,Bakı 2001 . 202. səh
9. Mərdanov M.C. “Sivilizasiyalar arasındakı dialoq” “Adiloğlu ” nəşriyyatı, Bakı 2008.257 .səh

Xarici dillərdə:

Rus dilində:

10. Ахманова О.С. Некоторые вопросы семантики в современном языкознании 1970, 205 стр
11. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов - М., Советская энциклопедия, 1969.411 стр
12. Верецагин Е.М. Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова - М., Рус. яз., 1980. 208 стр

13. Верещагин Е.М. Костомаров В.Г. Страноведение и преподавание русского языка как иностранного, М., 1971.220 стр
14. Гердер И.Г. «Идеи к философии истории человечества» Изд. «Наука» 1977. 703 стр
15. Гуревич А.Я -Исторический синтез и Школа «Анналов». Изд. Индрик 1993-328 стр
16. Грушевицкая Т. Г., Садохин А. П. « Культурология » учебник. Юнити –дана 2004. Москва 686 стр
17. Кармин А.С. «Культурология» Издательства «Лань» Санкт-Петербург 2003. 928 стр
18. Кравченко А.И. Культурология Словарь Академический Проект Екатеринбург. 2000, 671 стр.
19. Кравченко А. И. Культурология— 4-е изд — М Академический Проект, Трикста, 2003. 303стр
20. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова - М. : Наука 1969 312 стр
21. Лингвострановедческая проблематика страноведения в преподавании русского языка иностранцам - МГУ 1971 122 стр
22. Маркова А.Н. Культурология” 3-е изд. – Изд: ЮНИТИ-ДАНА. Москва 2000, 204стр.
23. Питерова А.Ю, Тетерина.Е.А.- Осовенности межкультурной коммуникации, Альманах современной науки и образования №1, Грамота Тамбов: 2010 ,200 стр
24. Тойнби А.ДЖ «Постижение истории « Пер.с англ. Е. Жаркова: Айрис-пресс 2004, 640 стр.
25. Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения, Ин. яз. В школе, 1980.97 стр
26. Шпенглер О. « Закат Европы» Издательство «Мысль». 1993 В.2.т .т 1 663 стр

Fransız dilində:

27. Abdeljalil Akkari “Introduction aux approches interculturelles”, Carnet des Sciences de l`education 2009 ,124 page
28. Bertocchini Paola, Costanzo Edvige. Manuel d`autoformation
Collection : F / autoformation. Ed. Hachette. Paris 1989 , 195 p
29. Bouillon J., Sorbin P., Rudel J. Le Monde contemporain. Histoire.
Civilisations. Collection d`histoire dirigée par Louis Girard, professeur à la Sorbonne. Éd. Bordas. Paris-Montréal 1968, 298 page
30. Byram Michael, Gribkova Bella et Starkey Hugh “ Développer la dimension interculturelle dans l`enseignement des langues”, Conseil de l`Europe, Strasbourg 2002, 46 page.
31. “ Cadre europeen commun de reference pour les langues: apprendre, enseigner, evaluer “ Conceil de l` Europe. Les Editions Didier. Paris 2001
imprime en France. 196, p
32. Guizot François “Histoire generale de la civilisation en Europe “ Lacrosse”
Canada 2005. 288 page.
33. Jacky Girardet, Jacques Pecheur, Campus 1, CLE International 206
34. Maddalena de Carlo L`interculturel. Ed. CLE International. Paris 1998, 178
page
35. Miroirs et fenetres manuel de communication interculturelle. Martina
Huber-Kriegler et John Strange. Conseil de l`Europe. Imprime en Autriche
2005, 132.p

İnternet materialları

36. https://ru.wikipedia.org/wiki/Культурный_шок
37. http://ethnopsychology.academic.ru /167/культурный_шок
38. http://www.artap.ru/cult/kultura_choc.htm
39. <http://www.countries.ru/library/terms/cultshok.htm>
40. <http://agora.qc.ca/Dossiers/civilisation> <http://kayzen.az/tag/sivilizasiya/>
41. <http://kayzen.az>